

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ
НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

Факультет іноземних мов
Кафедра німецької мови і літератури
з методикою викладання

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Мельничук Г.М.
«__» _____ 2019 р.

Реєстраційний № _____
«__» _____ 2019 р.

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ «ПОДЯКА» В СУЧАСНІЙ
НІМЕЦЬКІЙ МОВІ**

Кваліфікаційна робота студентки
факультету іноземних мов
групи НАФ 18м
ступінь вищої освіти «магістр»
спеціальності 014.02 Середня освіта
(Мова і література німецька)

Каліночкіної Дар'ї Русланівни

Керівник: **Лопатич Р.В.**, к.пед.наук

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ «ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ» У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ	5
1.1. Визначення поняття «лексико-семантичне поле»	5
1.2. Структура лексико-семантичного поля	16
1.3. Принципи розширення лексико-семантичного поля.....	26
Висновки до розділу 1.....	31
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «ПОДЯКА» І ЗАСОБІВ ЙОГО ВИРАЖЕННЯ.....	33
2.1. Сутність поняття «подяка»	33
2.2. Засоби вираження «подяки»	45
2.3. Характеристика засобів вираження «подяки»	52
2.3.1. Семантична характеристика лексичних одиниць на позначення «подяка».....	52
2.3.2. Структурна характеристика лексичних одиниць на позначення «подяка»	56
Висновки до розділу 2	60
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ	62
3.1. Формування лексичної компетенції під час вивчення іноземної мови.....	62
3.2. Комплекс вправ і завдань як засіб формування лексичної компетенції учнів на уроках німецької мови.....	64
Висновки до розділу 3.....	75
ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	78

ВСТУП

З розвитком мовознавства зростає попит на дослідження лексико-семантичного рівня, встановлення його системно-структурних елементів, відношень між ними. Хоча дослідження лексико-семантичного поля в лінгвістиці є відносно новим напрямом, яке доповнює і розширює знання про мову й зміни у системі мови, існує вже велика кількість напрацювань. Спираючись на вчення В. фон Гумбольдта про внутрішню форму мови, багато вчених присвітили себе вивченню цієї теми і вкладали різний зміст у поняття «поле», обираючи різні предмети й методи дослідження.

Дослідженням лексико-семантичних полів займалися такі лінгвісти як О. Ахманова, Р. Будагов, Л. Васильєв, Л. Вайсгербер, З. Вердієва, В. Виноградов, М. Кочерган, М. Покровський, В. Русанівський, О.Тараненко, Й. Трір, О. Уфімцева, О. Шмельов та інші. Й. Трір і Л. Вейсгербер більш детально вивчали понятійний зміст мови, а В. Порціг, Г. Іпсен, А. Йоллес, Н. Дорнзейф і В. Вартбург брали за основу лінгвістичне дослідження групи слів або весь словник мови. О. Потебня, М. Покровський, Л. Щерба вивчали конкретні мовні явища, але не ізольовано, як це робили попередники, а групами.

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що, незважаючи на певну увагу до означеної проблеми та наявність результатів дослідження окремих її аспектів, вивчення лексико-семантичного поля «подяка» в німецькій мові залишається актуальним і потребує подальшого вивчення щодо його семантичної та структурної характеристик. Згідно з аналізом наукової літератури стає зрозумілим, що проблема лексико-семантичного поля залишається однією з найцікавіших у сучасному мовознавстві.

Метою роботи є вивчення лексико-семантичного поля «подяка» в німецькій мові, виявлення структурних та семантичних характеристик лексичних одиниць на позначення подяки.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- 1) опрацювати наукову літературу з теми дослідження;
- 2) визначити сутність понять «лексико-семантичне поле» і «подяка»;
- 3) схарактеризувати семантичні та структурні особливості лексичних одиниць на позначення «подяки» в сучасній німецькій мові;
- 4) за результатами дослідження розробити комплекс вправ і завдань для використання на уроках німецької мови.

Об'єктом дослідження є вивчення поняття лексико-семантичного поля.

Предметом дослідження є лексико-семантичне поле «подяка» в німецькій мові та його семантичні і структурні особливості.

У ході виконання роботи було застосовано наступні **методи дослідження**: *теоретичний аналіз* для опрацювання наукових джерел з теми; *аналіз словникових дефініцій*; *системний аналіз* з метою добіру фактичного матеріалу, його угруповування, систематизації та узагальнення досліджуваного матеріалу й отриманих результатів; *метод компонентного аналізу* з метою виявлення й аналізу семантичних та структурних зв'язків у межах лексико-семантичного поля «подяка».

Практичне значення одержаних результатів визначається можливістю використання основних його положень та результатів у навчальному процесі, а саме на уроках німецької мови задля формування лексичної компетенції.

Структура роботи ґрунтується на логіці дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків та списку використаної літератури. Загальний обсяг роботи складає 83 сторінки, обсяг основного тексту викладено на 76 сторінках, список використаної літератури налічує 60 одиниць та список ілюстрованої літератури налічує 23 одиниці.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ «ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ» У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

1.1. Визначення поняття «лексико-семантичне поле»

Особливим видом людської діяльності є мова. Багато років тому вже вважали, що мова є не лише сукупністю засобів спілкування, однак досконале вивчення внутрішньої організації мови бере свій початок з ХІХ ст. Пізніше думки та уяви про мову як систему сформувалось в окрему теорію. Вивченню системності лексики присвячені праці таких мовознавців, як О. Ахманова, Р. Будагов, Л. Васильєв, З. Вердієва, В. Виноградов, М. Кочерган, М. Покровський, В. Русанівський, О. Тараненко, А. Уфімцева, О. Шмельов та інші.

Сьогодні в мовознавстві для опису лексичного рівня мови використовують системно-функціональний принцип як методом дослідження структурних утворень, що має на увазі використання комплексних одиниць, а найголовніша з них – семантичне поле, яке різні вчені трактують по-різному. Для початку треба визначити що таке «поле».

Наукову інтерпретацію у галузі мовознавства термін «поле» отримав після його введення Й. Тріром для позначення певного структурованого «лексико-семантичного простору» [41]. За Й. Тріром, «поле» – це сукупність мовних (головним чином лексичних) одиниць, об'єднаних згідно спільності змісту (іноді також спільністю формальних показників). Вони відображають понятійну, наочну або функціональну схожість явищ, що позначаються. З цього визначення випливає, що кожне слово в мові входить в певне лексико-семантичне поле, а найчастіше не в одне. Вчений розглядав мову окремого періоду як сталу та відносно замкнену систему, в якій слова наділені смислами не ізольовано, а в тій мірі, наскільки й інші, суміжні з ними слова. Глобальну систему мови Й. Трір розділив на два паралельні види полів –

понятійні та словесні. Під понятійним полем розуміють структуру окремої понятійної сфери чи низки понять, які наявні у мовній свідомості, що не має у мові своєї, особливої, відповідної їй зовнішньої форми виявлення. Слово виявляє значення тільки всередині цілого поля [41, с. 113].

В. Абрамов наголошував, що у мовознавстві термін «поле» позначає сукупність змістових одиниць (понять), яка відповідає конкретній сфері людського досвіду. Це ієрархічна структура, що включає значну кількість лексичних одиниць об'єднаних загальним значенням, які відображають у мові окрему понятійну сферу [1, с. 34].

Мовознавець С. Денисова дає своє визначення поняття «поле» і називає полем ядро-периферійну структуру в мові, наголошуючи на тому, що семантична будова таких структур утворена не за ознаками бінарної опозиції (релевантність – нерелевантність), а за принципом градування – ступеня виявлення ознак із центром, що складається з ознак високого ступеня детермінованості, і периферії – явищ із високим рівнем варіативності [18, с.145].

Для того, щоб дати точне визначення поняття «поле» треба визначити основні його характеристики, які вивчали вчені. Наприклад, Г. Щур виділяє спільність характеристик, атракцію та лінгвістичну природу семантичного поля, і вважає, що ці характеристики відрізняють семантичне поле від тематичної групи і асоціативного поля [58, с. 167].

Дослідник І. Стернін на основі великої кількості напрацювань вчених, присвячених організації лексики, сформулював основні положення польової концепції мови і надав їй характеристику [45]. Так, поле, за І. Стерніним, має наступні ознаки: по-перше, поле являє собою інвентар елементів, пов'язаних між собою системними відношеннями; по-друге, елементи, які утворюють поле, мають семантичну спільність і виконують у мові одну спільну функцію. Крім того, поле об'єднує однорідні і різнорідні елементи і утворюється зі складових частин – мікрополів, кількість яких має бути не менше двох. Поле має вертикальну і горизонтальну організацію. Вертикальна

організація – структура мікрополів, горизонтальна – взаємовідношення мікрополів. У складі поля виділяються ядерні і периферійні конституенти. Ядро консолідується навколо компонента-домінанти. Ядерні конституенти найбільш специфіковані для виконання функцій поля, систематично використовуються, виконують функцію поля найбільш однозначно, найбільш частотні порівняно з іншими конституентами і обов'язкові для даного поля. Між ядром і периферією здійснюється розподіл функцій поля: частина функцій припадає на ядро, частина на периферію. Межа між ядром і периферією є розмитою, нечіткою. Конституенти поля можуть належати до ядра одного поля і периферії іншого поля або полів. Різні поля почасти нашаровуються одне на одне, утворюючи зони поступових переходів, що є законом польової організації системи мови [46, с. 34].

І. Кобозева перелічує такі основні властивості поля: а) наявність семантичних зв'язків між складовими словами; б) системний характер вищезгаданих зв'язків; в) взаємозалежність та взаємовизначеність лексичних одиниць; г) відносна автономність поля; е) безперервність позначення смислового простору; д) взаємозв'язок семантичний полів у межах цілої семантичної системи [26, с. 235].

Л. Новіков стверджує, що «найважливішою властивістю поля в мові є семантична «напруженість» його одиниць в їх схожості та відмінності, оскільки будь-яке поле певним чином «наводиться», структурується як єдине ціле» [35, с. 114].

С. Шафіков виокремлює наступні характеристики поля: «1) взаємозв'язок елементів, 2) регулярний характер зв'язків між елементами, 3) значимість кожного елемента, залежна від його відношення до сусідніх елементів, 4) принципово загальний, єдиний для всіх мов характер семантичних структур, що лежать в основі еквівалентних полів, 5) історично обумовлене існування конкретного поля в кожній мові, 6) культурно-мовна специфіка прояви семантичних структур, що утворюють еквівалентні поля в різних мовах» [55, с. 34].

Не дивлячись на розмаїття підходів до вивчення польової організації мови, в науковій літературі склалося своє узагальнене бачення терміну «поле». Отже, на думку мовознавців, поле – це сукупність мовних одиниць, у переважній кількості випадків лексичних, пов'язаних понятійною спільністю.

За принципом ідентифікації або семантичної ідентифікації відбуваються виокремлення того чи іншого поля (принцип Ш. Баллі). Так, наприклад, при зарахуванні мовного елемента до складу морфосемантичного поля враховується не тільки зовнішня, а й внутрішня, семантична, спільність формальних показників. Мовні одиниці, які утворюють поля, відбивають об'єктивні зв'язки явищ і предметів матеріальної дійсності, їхню предметну, понятійну або функціональну схожість [5, с. 256].

Із самого початку своєї появи термін «поле» часто уживається недиференційовано і служить на позначення лексико-семантичних, лексико-граматичних, синтаксичних та інших об'єднань різних рівнів (лексико-семантична група, тематична група, гніздо слів, парадигма тощо) [20, с. 89].

Залежно від частини мови виділяють наступні структурні типи поля:

1) лексико-семантичне поле, що складається або з іменників, або з прикметників, або з дієслів та інші; 2) лексико-граматичне семантичне поле, яке включає до свого складу іменник і дієслово, іменник і прикметник та інші; 3) лексико-словотвірне семантичне поле, що об'єднує однокореневі похідні слова [22, с. 26].

Концепцію семантичного поля Й.Тріра розвинув німецький лінгвіст Л. Вайсгербер. Вчений приділяє увагу словесним полям, досліджуючи безпосередньо значення слів. Намагаючись створити поле, визначаючи головне слово та аналізуючи диференціацію значень слів у полі, Л. Вейсгербер заклав основи компонентного аналізу [32, с. 44].

Словник лінгвістичних термінів трактує семантичне поле, по-перше, як частинку дійсності, яка виділяється в людському досвіді і теоретично має в мові відповідність у вигляді більш-менш автономної лексичної мікросистеми (семантичне поле радості, семантичне поле часу); по-друге, як сукупність

слів і виразів, які є складовими тематичного ряду, слова і вирази мови, які у своїй сукупності покривають певну сферу значень (слова, які в мові належать до одного із семантичних полів) [47, с. 345].

Згідно з великим енциклопедичним словником, «семантичне поле - це сукупність слів, що об'єднуються смисловими зв'язками на основі єдиного загального поняття або подібності ознак їх лексичних значень» [44, с. 467]

Беручи до уваги словник лінгвістичних термінів О. Ахманової, впливають такі визначення семантичного поля – 1) семантичне поле – це частинка («шматок») дійсності, яка виділяється в людському досвіді і теоретично має в мові відповідність у вигляді більш-менш автономної лексичної мікросистеми (семантичне поле радості, семантичне поле часу); 2) семантичне поле – це сукупність слів і виразів, які є складовими тематичного ряду, слова і вирази мови, які у своїй сукупності покривають певну сферу значень (слова, які в мові належать до одного із семантичних полів) [4, с. 334].

Б. Городецький вважає, що семантичне поле – це сукупність семантичних одиниць, що мають фіксовану схожість в якомусь семантичному шарі і пов'язані специфічними семантичними відносинами [17, с. 173].

Французький лінгвіст Б. Швіше вважає, що семантичне поле – це певна замкнута система, що зв'язує лексичне поле і концептуальне поле; в тій мірі, в якій концептуальне поле може бути позначено одним словом (а не парафразою), семантичне поле це зв'язок між сукупністю спеціальних термінів і загальним (узагальнюючим) терміном [55, с. 89].

На думку А. Уфімцевої, термін «семантичне поле» наповнюють різним змістом в залежності від того, де і в чому знаходить той чи інший дослідник найширший і найсвоєрідніший прояв «внутрішньої форми мови» [49, с. 160].

Мовознавець Ф. Жилка також має своє визначення семантичного поля, який визначав його як складну функціональну системно-структурну одиницю лексично-семантичного рівня. Він наголошує на тому, що об'єднання слів у

лексико-семантичне поле можливе лише за наявності спільних значеннєвих сем, що забезпечують семантико-сміслові зв'язки в межах утвореної одиниці [22, с. 29].

Розширює це поняття С. Семчинський і наголошує, що семантичне поле – це угруповання лексем, яке створює «тематичну» групу, що стосується якоїсь виділюваної людською свідомістю частини фізичної чи психофізичної дійсності [41, с. 167].

На думку лінгвіста Д. Шмельова, семантичне поле вміщує в собі обширне об'єднання слів, пов'язаних за змістом, що обумовлюють і визначають значення один одного. Семантичне поле відображає зв'язки і залежності між елементами дійсності – об'єктами, процесами, властивостями, тому природно включає в себе лексику значущих частин [56, с. 455]. Також, Д. Шмельов відмітив, що кожне семантичне поле має семантичне ядро – певне поняття, виражене словом, як «архілексема поля», навколо якого групується лексика, що формує центр і периферію поля.

А. Бондарко, відомий мовознавець, визначав семантичне поле як термін функціональної граматики, який базується на певній семантичній категорії угруповання засобів різних рівнів мови, а також комбінованих мовних засобів, які взаємодіють на основі спільності їх семантичних функцій. Дана одиниця володіє як планом вираження, так і планом змісту, тобто є двосторонньою єдністю; має польову структуру (має центр і периферію). Ядро семантичного поля складають одиниці морфологічного та синтаксичного рівня [11, с. 497].

Лінгвіст З.Тарланов охарактеризував семантичне поле як «компактну частину словника», що охоплює певну «понятійну сферу» мови. Він доповнив, що поле має власні закони і має власну «картину світу», яка не співпадає з аналогічними явищами у різних мовах, або на різних етапах історичного розвитку однієї мови. Мета дослідника у тому, щоб він зміг визначити специфічний для даної мови розподіл, зв'язок та взаємозумовленість значень [51, с. 539].

Ю. Караулов, проаналізувавши численні наукові визначення семантичного поля, дійшов висновку, що одні лінгвісти розглядають «семантичне поле» перш за все як «одиницю» лексико-семантичної системи, другі звертаються до властивостей семантичного поля, треті приділяють першочергову увагу принципам його внутрішньої організації [24, с.57].

Семантичне поле характеризується такими основними властивостями:

1) наявністю семантичних відношень (кореляцій) між складовими його словами; 2) системним характером цих відношень; 3) взаємозалежністю та взаємообумовленістю лексичних одиниць; 4) відносною автономністю поля; 5) безперервністю позначення його смислового простору; 6) взаємозв'язком семантичних полів у межах всієї лексичної системи [39, с. 231].

Семантичні поля виділяються за наступними критеріями: структурний, психофізіологічний, статистичний, психолінгвістичний і семантико-логічний. Існує думка, що найкращий спосіб виокремлення семантичного поля – це семантико-логічний критерій, в основі якого лежить принцип ідентифікації, який ввів Ш. Баллі [5; 29]. У цьому принципі спочатку йде пошук слова-ідентифікатора, яке повинно виражати поняття, ідею в найзагальнішій, найабстрактнішій та найнейтральнішій формі. Однак цей критерій виділення поля має певним суб'єктивізм, навіть враховуючи той факт, що матеріал для інвентаризації одиниць поля подають словники. Отже, проблема семантичного поля складна і може бути вирішена лише шляхом поєднання різнорідних критеріїв та методів.

У лінгвістиці виділяють різні види семантичних полів: асоціативно-семантичні поля, що складаються на основі асоціативного експерименту, і функціонально-семантичні поля, що включають лексичні та граматичні значення. На самому початку досліджень, що стосуються полів, вчені виділяли два типи полів: понятійні поля і словесні поля. Але поступово лінгвісти стали виділяти семантичні поля не на понятійній основі, а на мовній. Семантичне поле в їх розумінні – це сукупність слів, що знаходяться у вільних зв'язках з лінії їх лексичних значень в той чи інший історичний

період часу. Слова, що становлять такі об'єднання, пов'язані або парадигматичними, або синтагматичними (синтаксичними) відносинами [32].

Типи семантичних (сміслових) відносин визначаються основними видами підгруп і підсистем, що існують тематичному полі. Тематичні поля – це більш широкі об'єднання слів, тобто групи слів різних частин мови, об'єднаних спільністю теми. Семантичне поле може також включати слова, що належать до різних частин мови, але пов'язані вони між собою можуть бути не тільки семантичними, але і словотворчими відносинами. Ю. Караулов вважає, що поняття семантичне поле і тематичне поле є синонімами. Під семантичним (лексико-семантичним) полем він розуміє групу слів однієї мови, тісно пов'язаних один з одним за змістом. Але, тим не менше, між тематичним полем і семантичним полем є все-таки велика різниця. Семантичні поля, на думку мовознавця, вбирають в себе частково і властивості асоціативного поля, і властивості тематичного класу [24].

Для опису семантичного поля часто використовуються методи компонентного аналізу й асоціативного експерименту. Групи слів, отримані в результаті асоціативного експерименту, зветься асоціативні поля. Сам термін семантичне поле у цей час все частіше замінюється більше вузькими лінгвістичними термінами, такими як лексичне поле, синонімічний ряд, лексико-семантичне поле й т.п. Кожний із цих термінів більш чітко задає тип мовних одиниць, що входять у поле або тип зв'язку між ними [13].

Багато науковців досліджують лексико-семантичні поля і дають своє визначення цього поняття. Лексико-семантичне поле (далі ЛСП) – поняття дуже ємне. У ньому перехрещуються головні проблеми лексикології: проблеми синонімії, антонімії, полісемії, проблема співвідношення слова і поняття. Рішення задач, пов'язаних з семантичними полями в лексиці, дозволяє по-новому висвітлювати перелічені проблеми [30].

Так, український мовознавець О. Бондарко трактує поняття лексико-семантичного поля як відносно автономну сукупність лексем, об'єднаних

спільною гіперсемою [11, с. 498]. Кожне слово мови входить до певного ЛСП, або, навіть, до кількох ЛСП.

За І. Кобзевою, сучасне мовознавство визначає лексико-семантичне поле як семантико-парадигматичне утворення, що має певну автономність і специфічні ознаки: спільну нетривіальну частину у тлумаченні, ядерно-периферійну структуру, існування зон семантичного переходу. Будова багатьох лексико-семантичних полів повторює принципову будову багатозначних слів. І. Кобзева визначає лексико-семантичне поле як певну сукупність лексичних одиниць, що об'єднані спільністю змісту та можуть бути словами, пов'язані з одним і тим самим фрагментом дійсності. Наприклад, в лексико-семантичній системі мови ми маємо змогу виділити поле руху (переміщення), поле часу (темпоральне), поле погоди (метеорологічне), поле розумової діяльності (мислення), поле почуттів тощо. Лексико-семантичні поля є відносно автономними, бо пов'язані між собою, що засвідчується багатозначними словами, які різними своїми значеннями входять до різних полів [26].

За М. Кочерганом, лексико-семантичне поле – це сукупність парадигматично пов'язаних лексичних одиниць, що об'єднані спільністю змісту (іноді й спільністю формальних показників) і відображають поняттєву, предметну чи функціональну подібність позначуваних явищ [28, с. 266].

Лінгвіст-мовознавець З. Вердієва, в свою чергу, розглядає лексико-семантичне поле як ієрархічну структуру великої кількості лексичних одиниць, об'єднаних загальним (інваріантним) значенням, які відбивають у мові певну понятійну сферу [13, с. 107].

С. Шармар лексико-семантичним полем називає «сукупність слів різних частин мови, об'єднаних на рівні лексичного значення загальної інтегральної семой» [34, с. 147].

Інше визначення поняття лексико-семантичного поля пропонують вчені А. Йолес та К. Ройнінг. Для А. Йолеса головним критерієм, за яким слова об'єднуються в певну групу (в лексико-смісловому полі), є наявність між

словами семантичних зв'язків. Тому, згідно його поглядів, аналіз ЛСП повинен починатися з визначення значення, за яким слова об'єднуються в єдине смислове ціле [30]. Вслід за А. Йолесом К. Ройнінг розробив методикку порівняльного вивчення подібних груп слів у різних мовах. В основі його методики лежать два основні положення: по-перше, значення слів найточніше можна вивести тільки на основі їхнього вживання у контексті; по-друге, те, що виражається одним словом, можна висловити групою слів [26].

Зовсім іншим бачив поняття лексико-семантичне поле В. Порціг. Він намагався виявити зв'язки, які закладені в значеннях слів. Його поля – це прості співвідношення, які складаються з дієслова та суб'єкта чи об'єкта або прикметника і іменника. При цьому, домінуючими є слова, які здатні виражати певну ознаку і виконувати предикативну функцію, тобто, дієслова та прикметники. Таким чином лише дієслово та прикметник можуть бути ядреними елементами лексико-семантичного поля. Таким чином, лексико семантичне поле за В. Порцігом формується на валентних властивостях слів і є синтагматичним утворенням [38].

На лексико-семантичне поле впливають критерії його виділення: роль асоціацій (Г.Щур), типова ознака (В. Порціг), поняття (Й. Трір), відношення між елементами (Ю.Караулов, А. Лерер) тощо. Прикладами лексико-семантичного поля є такі: поле спорідненості, поле переміщення (руху), поле розумової діяльності (мислення), темпоральне (часове) поле, метеорологічне (погодне), поле сприймання, поле температури тощо. Кожне поле має у своєму складі спільну (інтегральну) ознаку, яка об'єднує всі одиниці поля. Така ознака називається архісемою і виражається лексемою з узагальненим значенням [18].

Лексико-семантичне поле характеризується рядом ознак системності як в синхронному плані (семантична співвідносність лексем, «ділять» поле між собою, наявність гіпонімії і гіперонімів), так і в генетично-діахронічному

плані (певний набір неодноразово реалізованих мотиваційних моделей, повторюваність словотворчих моделей) [28, с. 270].

На думку Л. Васильєва, семантичне поле утворюється безліччю значень, які мають хоча б один спільний компонент (загальна семантична ознака). Для лексико-семантичного поля, вважає науковець, характерна взаємовизначуваність елементів, представлена іноді у вигляді взаємозамінності цих елементів. У його структурі виділяються мікрополя – семантичні об'єднання, члени яких пов'язані інтегральною ознакою, вираженою, зазвичай, ядерною лексемою, а внутрішня структура поля розуміється як набір відношень, що пов'язують лексико-семантичні одиниці. ЛСП не ізольовані одне від одного. Одне лексико-семантичне поле може включатися в інше поле більш високого рівня. Лексико-семантичне поле, на думку автора, існує автономно і може бути виділене як самостійна підсистема мови. Окреме слово, яке використовується мовцем чи сприймається слухачем, може бути зрозуміле лише у зв'язку з існуванням сукупності інших слів цього поля. Лексика цілком відтворює реальний світ, тобто понятійну картину конкретної мовної спільноти. Межі поля рухомі, членування лексичної системи на поля з часом змінюється, оскільки воно має історичний характер [12].

Виділюють наступні етапи виділення одиниць лексико-семантичного поля: 1) визначення понятійної основи аналізованого об'єднання; 2) інтуїтивний відбір одиниць, які підпадають під це поняття; 3) уточнення принципів і критеріїв виділення семем; 4) фільтрування одиниць; 5) укладання остаточного списку [24].

Отже, у сучасному мовознавстві лексико-семантичне поле визначається як відносно автономна сукупність лексем, об'єднаних спільною гіперсемою. Лексико-семантичні одиниці об'єднуються в лексико-семантичне поле за певними принципами, а їхня багатозначність сприяє приналежності однієї й тієї ж одиниці до різних полів, що, в свою чергу, сприяє об'єднанню всіх слів в одну лексико-семантичну систему мови.

1.2. Структура лексико-семантичного поля

Одна із головних особливостей поля в мові – це його структура. Структурну характеристику лексико-семантичного поля досліджували багато вчених, а саме В. Абрамов, А. Архангельська, О. Антономов, І. Бреник, Л. Васильєв, В. Філін, С. Денисова, М. Жгенти, А. Кузнецова, З. Попова, Б. Серебренников та інші.

Якщо зобразити поле у вигляді сфери, то його одиниці розташовуватимуться шарами на різній відстані від ядра залежно від ступеню їхньої смислової близькості до загального значення поля, яке найбільш явно представлене в центрі лексико-семантичного поля і поступово згасає при віддаленні до його периферій [31, с. 98]. Таким чином, центр поля становлять слова з високим ступенем уживаності. Будь-яке лексико-семантичне поле, як стверджує С. Семчинський, має ядро, до складу якого входять назва (ім'я) поля, тісно пов'язане з нею видове ім'я, синоніми та родове ім'я, а також антоніми. На периферії поля знаходяться слова, семема яких перетинаються з ядерними словами за окремими семемами [41, с. 167].

Так як елементами поля вважають ядро та периферію, то основними критеріями розподілу на ядро та периферію є частотність та семантичне наповнення компонентів ядра [55]. Ю. Караулов вважає, що межі поля розмиті та невизначені [24]. Невизначеність меж поля як важлива ознака польової організації мови була відзначена також і І. Стерніним [46].

Досліджуючи структуру лексико-семантичного поля, М. Кочерган дійшов висновку, що елементи поля можуть входити в ядро одного поля і одночасно в периферію іншого і навпаки. На перетині полів утворюють безперервність лексико-семантичної системи мови: «лексична система мови неперервна і взаємопов'язана в своїх семантичних відносинах» [28, с. 176].

Мовознавець С. Денисова визначає семантичну будову лексико-семантичного поля як ядерно-периферійну систему, утворену «за принципом градування – ступеня виявлення ознак із центром, що складається з ознак

високого ступеня детермінованості, і периферії – явищ із високим рівнем варіативності» [18, с. 148].

Нині існує багато поглядів щодо структури лексико-семантичного поля. У структурі семантичного поля загалом більшість мовознавців виділяли:

1. Ядро, елементи якого володіють повним набором ознак, що визначають дане угруповання.

2. Центр поля, що складається з одиниць, які мають інтегральне, спільне з ядром і між собою значення.

3. Периферія поля, що містить одиниці, найвіддаленіші за своїм значенням від ядра. Периферійні слова характеризуються найменшою частотністю. Вони деталізують та конкретизують основне значення поля. Зазвичай периферійні елементи перебувають у зв'язку з іншими семантичними полями, утворюючи при цьому лексикосемантичну цілісність мовної системи [41, с. 170].

Спираючись на думку А. Уфимцевої, семантична структура поля складається з ядра, центра і периферії. Ядро поля представлене спільною для всіх лексичних одиниць семою (гіперсемою), тобто семантичним компонентом вищого ладу, що організовує навколо себе семантичне розгортання поля. Центр поля складається з одиниць, які мають інтегральне, спільне з ядром, диференційне значення; натомість периферія поля включає одиниці, які найбільш віддалені від ядра. Периферійні одиниці можуть мати контекстуальні значення і зазвичай вступають у контакт з іншими лексико-семантичними полями, утворюючи лексико-семантичну безперервність мовної системи [50, с. 180].

Існує думка, що ядерні елементи поля відзначаються більшою частотою функціонування. Одиниці, які називаються ядром поля, характеризуються такими ознаками як безознаковість; нейтральність; висока частота вживання [55, с. 76].

Оскільки ядро є лексичним вираженням смислів, або семантичних ознак, воно може замінити кожен із членів парадигми, будучи представником усієї парадигми. Центр поля складається з одиниць, які мають інтегральне, спільне з ядром і між собою значення. Периферія поля містить більш індивідуальні одиниці, найвіддаленіші за своїм значенням від ядра. Периферійні слова характеризуються найменшою частотністю вживання. Вони деталізують та конкретизують основне значення поля. Зазвичай периферійні елементи мають більш складний та насичений зміст і знаходяться у тісному зв'язку з іншими семантичними полями, утворюючи при цьому лексико-семантичну цілісність мовної системи [42, с. 89].

Але існують і протилежні погляди. Наприклад, А. Кузнецов зазначав, що не всяка ознака може бути ядром лексико-семантичного поля, і вибір цієї ознаки повинен проводитися у відповідності з вимогами. Вимоги щодо ознак дослідник називає наступні: 1. Інтегральна ознака повинна об'єднувати однорідні лексичні одиниці (тобто слова, що належать до одного лексико-граматичного класу і володіють подібним значенням). 2. Ознака повинна задавати певну орієнтацію утвореного на її основі лексико-семантичного поля. 3. Інтегральна ознака повинна мати обмежувальні властивості, зумовлюючи входження до складу лексико-семантичного поля обмеженої кількості лексичних одиниць [30, с. 380].

Зазначені особливості інтегральної ознаки відповідають загальним властивостям різних типів лексико-семантичних угруповань, що існують у мові. Вони відображають системні взаємозв'язки елементів усередині поля, відносну самостійність лексико-семантичного поля у межах словника і їхню специфічність [36, с. 125].

А. Кузнецова запропонував такі неформальні критерії виділення ядра та периферії поля: 1) слова, що відносяться до ядра, як правило, прості за морфологічною структурою; 2) ядерні лексеми володіють більш широкою комбінаторністю, що доведено рядом статистичних досліджень; 3) ядерні лексеми є більш психологічно значимими; 4) слова-запозичення, зазвичай,

відносяться до периферії, а не до центру; 5) семантика ядерних слів є, як правило, ширшою, ніж семантика периферійних лексем [31, с. 120].

Межі лексико-семантичних полів відносні й можуть варіюватись залежно від обраного принципу класифікації. Лексико-семантичне поле відрізняються за кількістю компонентів, за характером опозицій між ними. Кількість одиниць поля може коливатись від порівняно обмеженої (наприклад, основні позначення кольорів) до дуже великої (ЛСП родинних стосунків, професій, занять, побутових дій людини тощо). Менш важливі або менш знайомі людині сфери (наприклад, космос, мікросвіт) не мають великих і добре структурованих ЛСП. Кількість слів у полі з часом може змінюватись [28, с. 180].

Мовознавець З. Попова виділяє в структурі ЛСП ядро, ближню і дальню периферії. Дослідниця вважає, що в ядрі ЛСП зазвичай знаходяться високочастотні, стилістично і функціонально нейтральні одиниці, пов'язані з цим ЛСП. До ближньої периферії належать лексеми менш частотні, як правило, однозначні, Дальню периферію утворюють низькочастотні, багатозначні одиниці, які мають яскраві значення, належать до інших ЛСП та мають зазвичай одну обмежену за вживанням функціональну сему, семантично залежну від контексту [37].

Спираючись на думку З. Попової, що ядерні елементи поля мають більшу частоту функціонування, зазначимо, що одиниці, які становлять ядро поля володіють досить чіткими ознаками. Для ядра характерні такі ознаки як нейтральність, висока частота вживання. Так як ядро є лексичним вираженням семантичних ознак, воно в змозі замінити будь який із членів парадигми, будучи представником усієї парадигми. Центр поля складається з одиниць, які мають інтегральне, спільне з ядром і між собою значення. Периферія поля містить більш індивідуальні одиниці, найвіддаленіші за своїм значенням від ядра, при цьому периферійні слова характеризуються найменшою частотністю вживання. Вони деталізують та конкретизують основне значення поля. Зазвичай периферійні елементи мають більш

складний та насичений зміст і знаходяться у тісному зв'язку з іншими семантичними полями, утворюючи при цьому лексико-семантичну цілісність мовної системи [31, с. 163].

ЛСП відноситься до складної системи, складові одиниці цієї системи об'єднані схожістю значення чи позначуваного предмету. Визначено, що багато слів можуть мати схожий зміст, але відрізнятися забарвленістю, напрямком дії та іншими показниками.

Як зазначають дослідники, в якості ядерної лексеми або групи лексем на роль імені поля можна обрати будь-яку лексему, що цікавить дослідника, проте, результати аналізу можуть бути обмеженими, якщо лексема підібрана невдало, якщо вона не володіє властивостями притягувати велику кількість лексем. Приналежність до ядра чи периферії прямо залежить від семантики слів, що визначає їх зміст та місце в лексико-семантичному полі.

Між ядром та периферією, на думку мовознавців, відбувається розподіл функцій поля: одна частина функцій переходить на ядро, а інша – на периферію. Між ядерною та периферійною зонами відсутня чітка межа. Складові елементи поля можуть належати до ядра одного поля, і одночасно бути на периферії іншого поля [41]. Периферія поля складена з одиниць, що є найвіддаленішими за своїм значенням від ядра, які деталізують та конкретизують основне значення поля.

Польовий принцип організації системи мови свідчить про обов'язкову наявність периферії у кожному полі. Жодне мовне явище не може складатися лише з ядра, оскільки периферія є таким же повноправним елементом лексичного значення, як і ядро [3; 38].

Як одне з найактуальніших питань у лексичній семантиці О. Антомонов розглядає структуру лексико-семантичного поля. Він називає фактором, що об'єднує погляди дослідників, розуміння лексико-семантичного поля як структури, що має ядро і периферію [3, с. 178].

М. Жгенти зазначає, що семантична впорядкованість словесного поля зумовлена семантичною ознакою – словесним значенням одиниць, що

входять до його складу. Дослідник пропонує методику «семантичних ознак», що дозволяє порівнювати структурно-семантичні організації полів різних мов [21, с. 20].

Традиційно дослідження лексики в аспекті польової організації здійснюється у двох напрямках: 1) ономасіологічному (від поняття); 2) семасіологічному (від слова) [9, с. 16].

Ю. Караулов вважає, що домінантним є інший підхід. Визначає лексико-семантичне поле як групу слів однієї частини мови, що мають досить тісний смисловий зв'язок [24, с. 66]. У ядрі, на думку дослідника, містяться найважливіші слова, вони пов'язані між собою сильними семантичними відношеннями й утворюють синонімічні, антонімічні і родові групи. На периферії містяться функціонально менш важливі слова, що, як правило, належать і до іншого лексико-семантичного поля.

У межах лексико-семантичного поля виділяють лексико-семантичні групи [37, с. 191], які, на думку науковців, є найважливішим складовим компонентом лексико-семантичного поля. Можна припустити, що ділянки семантичних полів – це лексико-семантичні групи, тобто семантичне поле – родове поняття по відношенню до лексико-семантичних груп [39, с. 232]. Л. Васильєв вважає, що «терміном лексико-семантична група можна позначити будь-семантичний клас слів (лексем), об'єднаних хоча б однією загальною лексичною парадигматичною семою або хоча б одним загальним семантичним множителем» [12, с. 197].

В. Абрамов розглядає лексико-семантичну групу (далі ЛСГ), як об'єднання значень слів, які містять конкретні поняття, що різняться ступенем виявлення якості, ознаки, дії і протиставленими якостями ознаки, дії, предмета, явища. ЛСГ формується у процесі взаємодії лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників. Її складовими є різного роду спільні семантичні компоненти, семантичні деривати, семантичні сітки, в яких реалізуються семантичні тотожності, протилежності та ін. [1, с. 36].

У науковому дослідженні щодо лексико-семантичних груп весомий внесок зробив Ф. Філін, який обґрунтував положення про те, що весь словниковий запас мови можна розділити на лексико-семантичні групи слів, які й утворюють лексико-семантичну систему мови. Автор наголошує, що класифікувати лексику за лексико-семантичними групами слід для будь-яких цілей, при цьому групи можуть мати таку структуру, якої задасть їм дослідник [51, с. 537].

Досліджуючи питання ЛСГ, науковець Б. Серебренников виділяє такі характерні його ознаки:

- постійний семантичний контекст, специфічний для кожного значення;
- певні моделі сполучуваності; міжслівні зв'язки слів у мікросистемах;
- в лексико-семантичних групах можуть бути встановлені синонімічні ряди, синонімічні пари, що являють собою семантичний мінімум;
- поняття ЛСГ не обмежується тільки інвентарним перерахуванням її членів та їх значень. У лексико-семантичних групах може бути легко виділено центральне слово, яке має найбільше число значень [34, с. 150].

За визначенням А. Кузнецової в основі лексико-семантичних груп лежать категоріально-лексичні семи. Науковець вважає, що «основна парадигматична особливість слів однієї лексико-семантичної групи полягає в тому, що в їх значеннях є єдина категоріально-лексична сема. Ця сема становить семантичну основу групи і в кожному окремому слові уточнюється за допомогою диференціальних сем» [31, с. 122].

Враховуючи викладене, можна запропонувати наступне робоче визначення лексико-семантичних груп. Під лексико-семантичними групами ми будемо розуміти таке лексичне об'єднання, в якому слова групуються на основі інтегральної семи, набір диференційних сем може бути однотипним, повторюваним і специфічним для кожної лексико-семантичної групи.

Заслуговують на увагу наукові розвідки А. Архангельської, яка помітила, що кінцевою ланкою систематизації тут «стає лексико-

семантичний ряд, у якому виявляється «сусідство» семантично близьких слів за ознакою синонімії, гіперогіпонімії та антонімії... Така «низова» поняттєва група і сприятиме в ономасіологічному контексті виявленню джерел пошуку різноманітностей і поєднання їх у одне ціле» [38, с. 235].

У системі лексико-семантичних груп слів В. Москович виокремлює «скриті» лексико-семантичні класи слів», для виявлення яких учений пропонує використовувати метод асоціативного експерименту, елементи компонентного аналізу на основі словникових дефініцій [37, с. 167].

При порівнянні семантичного поля Й. Тріра (лексико-семантичної мікросистеми) і лексико-семантичної групи В. Левицький [41, с. 179] виділяє декілька диференційних ознак, а саме:

1. Мовна / позамовна обумовленість лексичних зв'язків. Елементи семантичного поля об'єднані в першу чергу позамовно, елементи ж ЛСГ об'єднуються насамперед внутрішньомовними відношеннями.

2. Матеріальність / нематеріальність. Якщо для семантичного поля характерні як конкретні, так і абстрактні слова одного рівня, то ЛСГ може складатися зі слів, що позначають матеріальні чи ідеальні об'єкти, а також зі слів з абстрактним і конкретним значеннями.

3. Дискретність / недискретність. Семантичне поле та інші мікросистеми можуть позначати дискретні та недискретні об'єкти зовнішньої дійсності. Але при типологічному вивченні мов ЛСГ, на відміну від семантичного поля, є непридатною, оскільки вона ґрунтується на мовних відношеннях.

4. Обсяг групи. Семантичне поле може складатися з двох лексичних одиниць, тоді як ЛСГ складає більша кількість.

5. Тип і місцезнаходження імені групи. У ЛСГ домінантою є ціле слово, яке входить до складу групи. В семантичному полі ідентифікатор, який є не словом, а словосполученням (словоутворенням), позначає родове поняття і не є членом угруповання. Члени семантичного поля об'єднані одним спільним компонентом.

6. Тип відношень всередині мікроструктури. Елементи семантичного поля перебувають частіше у відношеннях комутації, синонімічного ряду – у відношеннях субституції. Для ЛСГ ж характерні обидва типи системних відношень.

7. Конфігурація мікросистеми. ЛСГ та семантичний ряд є двовимірними утвореннями, а семантичне поле може бути як одно-, так і двовимірним угрупованням.

Також в структурі лексико-семантичного поля часто можна побачити термін «семема». Цей термін використовується як синонімічний до введеного О. Смирницьким для розрізнення та опису багатозначного слова терміна «лексико-семантичний варіант» [43, с. 342]. Л. Васильєв пропонує термінологічно позначати семемою змістовний аналог, семантичну функцію словоформи як основної одиниці лексикограматичного ярусу. Згідно з його концепцією, семема – це значення словоформи. Семема належить тільки до плану змісту й не може ототожнюватися з конкретними мовними одиницями. Сукупність сем утворює семему, якій у плані вираження відповідає лексема в її конкретному значенні [12, с. 159].

Більшість лінгвістів дотримуються першого розуміння семеми. Визначення І. Стерніна має дуже широке поширення: «Сема – це семантичний мікрокомпонент, що відбиває конкретні ознаки позначуваного словом явища» [18, с. 44]. Сема може бути як граничною, неподільною, так і подільною. І. Стернін, описуючи ієрархічно організовану структуру лексичного значення з комунікативного погляду, виокремлює в ньому макрокомпоненти (денотативний, конотативний і функціонально-стилістичний) і мікрокомпоненти – семи, що утворюють денотативний і конотативний макрокомпоненти. Типологія І. Стерніна ґрунтується на бінарних опозиціях сем: 1) узуальні (системні) й okazіональні; 2) ядерні та периферійні; 3) інтегральні і диференційні; 4) яскраві і слабкі; 4) експліцитні і приховані; 5) постійні й імовірні; 6) асертивні (об'єктивні ознаки) і диспозиціональні (ознаки, що приписуються ідеальному предмету, денотату);

7) чіткі й нечіткі; 8) позитивні (свідчать про наявність ознаки) і негативні (заперечують ознаки); 9) актуалізовані й неактуалізовані [18].

Якщо раніше семему розглядали як просту сукупність не пов'язаних внутрішньосистемними зв'язками сем, то на сучасному етапі поширення набув погляд, згідно з яким семема складається з нерівноправних і різнорідних компонентів, що перебувають в ієрархічних відношеннях. Виходячи з розуміння структури семми як певної ієрархії семантичних ознак, виділяють п'ять типів сем (за рівнем узагальнення): категорійні, субкатегорійні (особа, дія, об'єкт), архісеми (родові значення, категорійнолексичні компоненти), диференційні (індивідуальні) семи видового значення та потенційні (приховані) семи. Семи родового значення (класеми, архісеми, гіперсеми) і диференційні семи видового значення (гіпосеми) становлять ядро значення, периферію утворюють неосновні, приховані семи. Крім зазначених, лексичне значення може містити конотативні семи, що несуть інформацію про експресивно-оцінноемоційні, функціонально-стилістичні та емпіричні характеристики денотата. Конотативний компонент значення утворюють конотативні семи оцінки й емоції, які важко розмежувати [34, с. 138].

Підсумовуючи думки дослідників щодо структури лексико-семантичного поля, можна зробити висновок, що структура поля складається з таких частин: 1) ядро поля, що представлено гіперсемою – семантичним компонентом вищого порядку, що організовує навколо себе семантичне розгортання поля;

2) центр поля, який складається з лексичних одиниць, що мають інтегральне, спільне з ядром і найближчими лексичними одиницями диференційне значення;

3) периферія поля – включає одиниці, найбільш віддалені у своєму значенні від ядра, загальне родове поняття тут відтіснене в розряд потенційної або ймовірної семантики.

Таким чином, структурна організація поля, лексико-семантичні групи, слова – одиниці, які перебувають в ієрархічній залежності, характеризується спільними параметрами, серед яких – системні відношення між елементами однієї системи і між однорідними системами, відносна автономність, наявність ядра і периферії, розподіл функцій між конститuentами, спрямованість змін кількісного і якісного складу одиниць на збереження їх понятійного обсягу.

1.3. Принципи розширення лексико-семантичного поля

При встановленні обсягу розширеного ЛСП – як поєднання слів одного чи кількох лексико-граматичних розрядів певної мови, що тісно пов'язані між собою за смислом і мають спільний семантичний компонент, – головними можуть бути визначені такі принципи: ономасіологічний, семасіологічний, принцип узуальності, принцип граматичної неоднорідності, принцип семемної неоднорідності, принцип семної ієрархії тощо [26, с. 274].

Розглянемо кожен принцип окремо.

За ономасіологічним принципом в основу відбору одиниць покладено співвіднесеність слів із певним поняттям, оскільки найменування предмета опосередковане поняттям про нього і є одночасно змістовою характеристикою цього предмета.

Семасіологічний принцип передбачає аналіз семантики мовних одиниць. Для семантичного поля має бути визначений спільний смисловий ідентифікатор. Тож до складу поля належать усі слова, які мають у своїй семантичній структурі цю інтегральну ознаку. Спільний компонент значення зумовлює більшу семантичну однорідність групи та знижує рівень суб'єктивізму.

Принцип узуальності, на думку багатьох науковців-лексикологів, є найпоширенішим і найпереконливішим при віднесенні слова до певної групи і може слугувати орієнтиром у відборі слів із спільною ознакою. Обсяг

розширеного ЛСП із достатнім ступенем повноти може бути визначений на підставі аналізу словникових дефініцій – форм фіксації компонентів, необхідних і достатніх для парадигматичного відмежування певного значення від інших мовних значень. Лексема, зафіксована у словнику, слугує семантичною етикеткою для називання усього обсягу референції та денотативно-сигніфікативного простору, які пов'язані з цим словом у мозку того, хто говорить [35, с. 188].

Принцип граматичної неоднорідності часто використовують при аналізі найрізноманітніших семантичних полів із метою максимально охопити мовні засоби вираження досліджуваного поняття.

Принцип семемної неоднорідності. Оскільки членами ЛСП є слова в конкретному значенні – семеми, то компоненти такої структури мають неоднорідний семемний характер, бо:

1) поле не обмежене лексемами, вживаними тільки у прямому номінативному значенні: одиниця може належати до ЛСП своїм первинним значенням (кореневою лексемою парадигми) і похідним (семантичним дериватом);

2) у семній структурі одних лексико-семантичних варіантів домінантна сема посідає основне місце, а в інших – другорядне;

3) деякі багатозначні слова представлені кількома лексико-семантичними варіантами, у структурі яких наявна домінантна сема конкретного поля, інші – тільки одним;

4) наявні семеми з метафоричною природою;

5) лексичні одиниці мають різне стилістичне забарвлення і належать до різних функціональних стилів [36, с. 125].

За принципом семної ієрархії слова в полі поєднані спільним інтегральним компонентом, але протиставлені за диференційними ознаками. За характером відношень усередині сем серед них виокремлено домінантні та залежні семантичні компоненти. Ядерні компоненти утворюють інваріантне значення певного семантичного класу, периферійні ж компоненти можуть

необмежено варіюватися. Значення членів поля поєднані безпосередньо чи опосередковано інваріантною родовою, категорійною архісемою. Її наявність у структурі більшість дослідників вважає необхідною і достатньою умовою входження лексеми до ЛСП [57, с. 149].

Науковці вважають, що розширення ЛСП відбувається за названими принципами, які є підґрунтям для встановлення критеріїв виділення одиниць розширеного ЛСП: понятійний (семантико-логічний), денотативний, лексичний, семантичний, лексико-граматичний, сигтагматичний та стилістичний критерії [17].

Розглянемо кожен критерій окремо.

1. Понятійний (семантико-логічний) критерій.

У дослідженні ЛСП лежать поняттєві категорії. Елементарними складовими поняттєвої сфери виступають семантичні компоненти [28, с. 176].

2. Денотативний критерій.

Звернення до денотата особливо важливе на початковому етапі дослідження, воно є вихідним моментом при з'ясуванні семного складу семени. В основу найменування можуть бути покладені різні диференційні та інтегральні ознаки денотата, тому необхідно зважати на сигніфікат найменування [58, с. 114].

3. Лексичний критерій.

Фундаментальну базу поля становлять лексичні одиниці, які виконують номінативну функцію. Повнозначні лексичні одиниці мають найбільшу автосемантичність, смислову самодостатність, їм властива повна семантична структура. У тлумаченнях саме цього типу слів семантичні ознаки представлені найбільш експліцитно і доступно для сприйняття, бо вони відображають дійсність у її предметах, діях, якостях або властивостях [39, с. 225].

4. Семантичний критерій.

Елементами ЛСП є не слова в цілому, а їхні лексико-семантичні варіанти (семеми), бо всередині семантичної структури слова інтегральна ознака поля може бути наявною не в усіх варіантах. Кожен лексико-семантичний варіант того чи того слова є самостійною одиницею ЛСП. Членами поля є однозначні слова і семеми у складі багатозначного слова (незалежно від їхнього місця у смисловій структурі лексеми), що містять у номінації домінуючий семантичний компонент. Семема лексеми може бути представлена як набір елементарних одиниць, що дозволяють ідентифікувати і розрізнити значення слів. Структурними компонентами семеми як дискретної одиниці є семи (елементарні, далі неподільні компоненти) і семантичні множники, ознаки (які безпосередньо складають компоненти семеми, що відображають її дериваційні зв'язки). Членування семеми на семи теоретично безкінечне, але за будь-якого аналізу воно може бути обмежене принципом узуальності [58, с. 116].

5. Лексико-граматичний критерій.

Переважно поняття, яке лежить в основі розширеного ЛСП, не може бути повною мірою розкрито у всій повноті своїх лінгвальних та екстралінгвальних особливостей без урахування лексико-семантичних варіантів різних частин мови [57, с. 151].

6. Синтагматичний критерій.

У деяких семемах архісема може бути наявною лише синтагматично.

7. Стилiстичний критерій.

Аналіз розширеного поля не варто обмежувати лише стилістично нейтральною лексикою. Доцільно розширити межі групи, залучивши до неї стилістично забарвлені одиниці, а також слова, що є експресивно-оцінними [39, с. 227].

8. Фразеологічний критерій.

Стійкі словосполучення, подібно слову, слугують засобом передачі інформації, засобом позначення предметів і явищ реальної дійсності та поєднані в одну групу на підставі понятійної єдності, спільності значення.

Без урахування фразеологічних одиниць структура поля буде неповною, представлятиме лексикон мови «вузько» [19, с. 89].

Треба звернути увагу на те, що лексико-семантичне поле це відкрита систему, яка не стоїть на місці, а постійно розвивається і змінюється. Слово знаходиться у постійному розвитку і утворює нові значення. Застарілі значення при цьому зберігаються і можуть використовуватися по-різному. Відкритість слова, як вважають дослідники, постає в його різноманітних взаємодіях з іншими лексичними одиницями через словотворення, синонімію, омонімію тощо. Ця риса актуальна і для лексико-семантичного поля. Воно є відкритим для утворення нових одиниць-мікрополів та лексико-семантичних груп, що виникають в результаті появи нових слів і значень, запозичень або навпаки містить у собі ділянки, лексичні одиниці в яких здебільшого є застарілими [22, с. 28].

В лексико-семантичному полі часто відбуваються внутрішні перетворення, які є зумовленими розвитком самої мови. Це говорить про те, що ЛСП – це жива, рухома, самодостатня цілісність, яка в той же час постійно розвивається і містить у собі потенціал розчленування і збагачення. У межах лексико-семантичного поля нові компоненти, що його збагачують. Це мікрополя та лексико-семантичні групи. Вони виділяються із кінцевих, а інколи й проміжних розгалужень лексико-семантичного поля [51, с. 113].

Важливим в розширенні ЛСП є той факт, що лексико-семантичне поле володіє власним виробляючим потенціалом. Слова мають можливість утворювати інші одиниці, що належать як до того ж самого, так і до інших мікрополів, і розходяться за найрізноманітнішими лексико-семантичними групами. У лексико-семантичному полі це виявляється у вигляді потужного потенціалу взаємодії з іншими лексико-семантичними полями [55, с. 43].

Отже, питання стосовно розширеного ЛСП є актуальним тоді, коли в основі поля лежить відповідна поняттєва категорія, яка реалізована у мові різними лексико-граматичними розрядами. Для члена такого об'єднання ще більшої ваги набуває роль архісеми, адже саме вона здатна об'єднати різні

граматично мікрополя. Розширення структурних меж, граматичне ускладнення дозволяє максимально розкрити та проаналізувати польову структуру у всій повноті саме семантично. Також, ми дійшли висновку, що лексико-семантичне поле – це та систему, яка не стоїть на місці, постійно розвивається, утворює нові значення та має власний виробляючий потенціал. Тому, не тільки принципи важливі в розширенні лексико-семантичного поля, а й те, що саме поле не статистичне.

Висновки до 1 розділу

Аналіз наукової літератури з теми дослідження дав підстави для наступних висновків.

Лексико-семантичне поле – це сукупність парадигматично пов'язаних лексичних одиниць, що об'єднані спільністю змісту (іноді й спільністю формальних показників) і відображають поняттєву, предметну чи функціональну подібність позначуваних явищ. ЛСП представляє собою ієрархічну структуру великої кількості лексичних одиниць, об'єднаних загальним (інваріантним) значенням, які відбивають у мові певну понятійну сферу.

Лексико-семантичні одиниці об'єднуються в лексико-семантичне поле за певними принципами, а їхня багатозначність сприяє приналежності однієї й тієї ж одиниці до різних полів, що, в свою чергу, сприяє об'єднанню всіх слів в одну лексико-семантичну систему мови.

Лексико-семантичне поле утворюється безліччю значень, які мають хоча б один спільний компонент (загальна семантична ознака). Цей компонент зазвичай виражається архісемою. У його структурі виділяються мікрополя – семантичні об'єднання, члени яких пов'язані інтегральною ознакою, вираженою ядерною лексемою.

Визначили етапи виділення одиниць лексико-семантичного поля, а саме: 1) визначення понятійної основи аналізованого об'єднання; 2)

інтуїтивний відбір одиниць, які підпадають під це поняття; 3) уточнення принципів і критеріїв виділення семем; 4) фільтрування одиниць; 5) укладання остаточного списку.

Визначили, що у структурі лексико-семантичного поля виділяють:

1. Ядро, елементи якого володіють повним набором ознак, що визначають дане угруповання.

2. Центр поля, що складається з одиниць, які мають інтегральне, спільне з ядром і між собою значення.

3. Периферія поля, що містить одиниці, найвіддаленіші за своїм значенням від ядра. Периферійні слова характеризуються найменшою частотністю. Вони деталізують та конкретизують основне значення поля, периферійні елементи перебувають у зв'язку з іншими семантичними полями, утворюючи при цьому лексико-семантичну цілісність мовної системи.

Визначили, що до найважливіших складових компонентів лексико-семантичного поля відносять лексико-семантичні групи слів. Лексико-семантичні групи – це об'єднання значень слів, які містять конкретні поняття, що різняться ступенем виявлення якості, ознаки, дії і протиставленими якостями ознаки, дії, предмета, явища. ЛСП формується у процесі взаємодії лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників, її складовими є різного роду спільні семантичні компоненти, семантичні деривати, семантичні сітки, в яких реалізуються семантичні тотожності, протилежності тощо.

З'ясували, що до принципів розширення ЛСП відносяться: ономасіологічний, семасіологічний принцип, принцип узуальності, граматичної неоднорідності, семемної неоднорідності та принцип семної ієрархії. Критерії виділення одиниць для розширення ЛСП такі: понятійний (семантико-логічний), денотативний, лексичний, семантичний, лексико-граматичний та стилістичний критерії.

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «ПОДЯКА» І ЗАСОБІВ ЙОГО ВИРАЖЕННЯ

2.1. Сутність поняття «подяка» в сучасній німецькій мові

Кожна людина в світі розуміє велику роль спілкування та взаємодії з оточуючими. Всім відомо, що процес комунікації не можливий без дотримання культури спілкування та норм етикетної поведінки, тому протягом життя людей сформувалися певні правила поведінки, що визначають відносини між людьми (поводження з оточуючими, форми звертання і вітань тощо), які в цілому становлять етикет [7]. Сукупність засобів мовного етикету, які обслуговують певну ситуацію спілкування утворюють відповідну тематичну групу, форми і мовні засоби вираження подяки не є виключенням.

Відомі вчені, такі як А. Гурочкіна, А. Іванов, А. Леонтьєв, Т. Ратова, Я. Радевич-Винницький, Л. Свистун, Н. Формановська та ін. досліджували етикетні одиниці різних мов, у тому числі й німецької, розкривали структурно-семантичні, прагматичні, просодичні особливості різних висловлювань, що передають подяку та досліджували загальну сутність поняття.

Згідно з даними академічного тлумачного словника дієслово «дякувати» походить від рос. «благо + дарувати», «дар»; «благо» – спільнослов'янське слово зі значенням «добро», дієслово «дарувати», як і іменник «дар», теж є спільнослов'янськими. Імовірно, дієслово «дякувати» це калька грец. εὐχαριστέω «дякувати, бути вдячним», εὐχάριστος «вдячний»; з εὖ «добре; благо, гарне »+ χαρίζομαι «робити приємне, дарувати» [43, с. 221].

Тлумачний словник С. Ожогова пропонує таку трактовку поняття «подяка»: по-перше, це слова, які виражають вдячність; спасибі; по-другу, це офіційна позитивна оцінка чієї-небудь діяльності, праці [47, с. 270].

Велика кількість тлумачних словників дають майже однакову трактовку поняття «подяка» – це почуття вдячності за послугу, допомогу, зроблене добро; вияв цього почуття [44, с. 342].

В українській мові та в сучасній німецькій мові поняття «подяка» означає почуття визнання за виконане добро, наприклад, за надану увагу або послугу, а також різні способи вираження цього почуття, в тому числі й офіційні заходи заохочення (наприклад, «оголошення вдячності») [7, с. 35].

Вдячність – складне відчуття, що виникає на базі емоційної та раціональної оцінки того, що відбувається, вираз якої сильно ритуалізовано. Адресатом вдячності можуть бути не лише конкретні люди, а й групи людей (наприклад, предки) і не персоніфіковані сутності: світ, Бог [43, с. 311].

«Подяка» може мати бути: пряма та посередня; ритуальна (етикетна) й емоційна (особисто значуща); вмотивована та невмотивована; вербальна та невербальна; подяка, за допомогою інтенцій [23, с. 90].

Ситуація, яка передбачає акт подяки виникає в ході комунікативного акту і являє собою вираз вдячності співрозмовнику за надане добро [33, с. 127]. Характеристики поняття «подяка» не є відокремлюваними, а перетинаються і взаємодіють один з одним. Отже, одне і те ж висловлювання, яке виражає подяку, може бути охарактеризоване за кількома параметрами.

Для того, щоб розрізнити пряму та посередню подяку, треба чітко виокремити спосіб вираження цих подяк. Мета при прямому і посередньому типі подяки одна – «висловити почуття вдячності за що-небудь», але досягається вона по-різному [23, с. 92]. Наприклад, шляхом використання мовних жанрів, що мають дуже різну силу: за допомогою безпосередньо мовних жанрів (пряма подяка); за допомогою інших, відмінних від подяки, мовних жанрів (наприклад, похвали і компліменту, вирази і опису емоційного стану суб'єктом подяки), що представляють собою непрямий мовний жанр подяки .

Загалом пряма подяка – безпосередньо подяка комусь, а непряма подяка – коли людина передає її через когось. Для кращого розуміння наведемо приклади прямої подяки: *Ich bedanke dich höflich bei ihr für die einladung. Dafür bedanke ich dich (bestens)! Das ist nett von dir! Das ist sehr freundlich von ihnen! Herzlichen dank für deine / Ihre Hilfe!*

Семантика подяки частіше належить до прямого способу вираження. Це обумовлено широкою поширеністю в мові і легкістю, з якою такі вислови можуть змінювати рівень експресії: від нейтрального *danke* до стилістично маркованого «*Das ist sehr freundlich von Ihnen*». Наявність в такого роду висловлюваннях дієслова дякую прямо вказує на те, що суб'єкт подяки має наміру висловити подяку за щось. Це «щось» може бути дією, виконаною слухачем і спрямованим на мовця, дією, що викликав у мовця почуття задоволення, яке, опинившись реалізованим в його свідомості, вимагає виходу у вигляді реакції на нього [46, с. 32].

Для вираження непрямої подяки є такі вирази: «*Ich bin dankbar*», «*Wir sind dankbar*», «*Ich bin dir dankbar*», «*Ich bin dankbar für die Hilfe*». Ці форми займають проміжний рівень між мовними засобами вираження власне подяки і периферією. За своїм прагматичного призначення та умов реалізації форма «*Ich bin dankbar*» схожа з «*Ich danke*», «*Ich bedanke mich*». З іншого боку, предикат «*bin dankbar*» висловлює не дію, а скоріше передає внутрішній стан мовця і тому може розглядатися як дескрипт почуттів, ментальних і психічних процесів, тобто входити в групу конструктів типу «*Ich bin froh*», «*Ich bin aufgeregt*», «*Ich bin nachdenklich*».

Посередні способи вираження подяки можуть бути класифіковані наступним чином [33]:

1. Висловлювання, що містять слова-маркери:

1) питальні висловлювання (*Wie kann ich dir danken? Wie kann ich dir Dank aussprechen? Wie kann ich die belohnen?*);

2) висловлювання бажання (*Ich möchte Ihnen bedanken; ich wäre Ihnen sehr dankbar*);

3) імперативні висловлювання (Lass mich dir danken!) [48].

Перераховані вище способи вираження подяки можуть бути названими непрямими лише умовно, так як є мовними кліше, стійкими формулами вираження подяки.

2. Висловлювання, що не містять слів-маркерів:

1) висловлювання комплексної семантики: подяки та похвали і компліменту;

2) опис позитивних почуттів мовця, як спосіб вираження подяки [7, с. 120].

Оскільки мовні засоби вираження похвали і подяки можуть заміщати один одного, ми можемо говорити про перетин відповідних семантичних полів. Розмежувати мовний жанр похвали і компліменту можна наступним чином: «Похвалити можна за щось, зроблене людиною, або за щось, від нього залежне, тоді як комплімент кажуть за те, чим володіє особа» [48, с.14]. Так, прикладами похвали в якості подяки можна рахувати наступні: Du hast ein tolles Gespür für Farben und Stil! Sie sehen auch gut aus. Sie haben auch ein süßes Kind. Das hast du fein gemacht! Super, wie du mir heute geholfen hast! Прикладами компліментів в якості подяки можуть бути такі вирази: Du bist die Beste! Du bist mein Schatz! Solch eine tolle Frau /solch einen tollen Mann/ hab ich noch nie in meinem Leben getroffen! Du bist mein Leckerbissen!

Що стосується похвали та компліментів в якості подяки, треба зауважити, що похвала і комплімент – це емоційно-оцінні мовні дії, які можуть виконуватися мовцем у відповідь на добрий вчинок, тобто бути засобом вираження позитивної емоційної і раціональної оцінки як складової подяки [53, с. 158]. Часто похвала і комплімент як вираження подяки використовуються тоді, коли мовець в чомусь відчуває невпевненість, нездатність зробити що-небудь самому. Похвала і комплімент в поєднанні з ядерними засобами вираження подяки можуть використовуватися з метою маніпулювання співрозмовником [23, с. 94].

А. Вежбицька в своїй класифікації відносить вирази подяки до етикетних [23, с. 95]. Етикет (франц. *Etiquette* - ярлик, етикетка) – сукупність правил поведінки, що стосуються зовнішнього прояву ставлення до людей (поводження з оточуючими, форми звертання і вітання, поведінки в громадських місцях, манери і одяг) [43, с. 380]. У цьому визначенні містяться вказівки на прояв ставлення до людей. Однак зовнішній прояв, як правило, відображає внутрішню суть відносин, але, на наш погляд, не завжди в однаковій мірі. Отже, іноді перед нами лише етикетні формула спілкування, за якої реально не варто практично ніякого почуття. У багатьох ситуаціях при наданні незначних послуг, подяка є настільки автоматичною реплікою, що і сприймається автоматично.

Яскравими прикладами етикетного виразу подяки можуть слугувати наступні: «*Genosse Hauptmann*», sagte er, «*ich halte es, obwohl ich Sie nicht ansprechen sollte, für notwendig, Ihnen etwas zu melden. Wir standen eben draußen vor der Tür, da kam ein großer, ziemlich dicker Mann heraus. Er hatte es sehr eilig, schien mir. Er murmelte etwas vor sich hin...*» Ich lächelte. «*Ja, danke schön, Genosse Polizeimeister. Ich weiß Bescheid. Aber Sie sollten*», fuhr ich fort, «*sich besser an Ihre Instruktion halten und auch draußen nicht herumstehen*» [68].

Ми розглянули признаки прямої та непрямой подяки. Переходимо до характеристики мотивованої й немотивованої подяки. Так, науковець Ф. Каулмас виділяє в залежності від об'єкту подяку, що передує діям мовця; подяку, що йде після дій; подяку за нематеріальну та речовинну користь; подяку за дії, що здійснюються адресатом [23, с. 96].

Мотивована подяка має мотив, причину, логічне пояснення. Немотивована - та, яку відчуваєш до людини без всякого видимого приводу, і без зв'язку з його діями [52, с. 133]. Щодо мотивованої подяки, можна сказати, що це можуть бути подяки за надану допомогу, за згоду щось зробити для когось, за інтерес до людини, мотив якої може бути хвилювання за здоров'я.

Прикладом мотивованої подяки виступає, на нашу думку, уривок з художнього твору, в якому герой отримує мотивовану подяку від незнайомця: «Der Mann oben auf dem Lastwagen griff dann nach dem Sack mit den Holzklötzchen, um ihn in den Generator auszuleeren, wuchtete ihn hoch, hatte aber wohl nicht richtig zugefaßt, denn die Last geriet plötzlich ins Rutschen, setzte für eine Sekunde noch schwankend auf die seitliche Ladeklappe auf und wäre unfehlbar auf den Hof gestürzt, ihren Inhalt weit verstreugend, wenn er, Mellenthin, nicht rasch hinzugesprungen wäre. «Hoppla!» rief er und hielt den Sack im Gleichgewicht. «Ich bin dir sehr dankbar für deine Hilfe», sagte der Fahrer» [64, с. 645].

Наступний приклад яскраво демонструє мотивовану подяку: «Würden Sie bitte als der zweite Zeuge fungieren», sagte der Polizist und wandte sich an die Frau, die vergessen hatte, die Tür zu schließen. «Ja» sagte die Frau. «Tausend Dank», sagte der Polizist» [72, с. 240].

Немотивована подяка, яка йде від чистого серця, без всілякого мотиву, може бути наведена у таких прикладах з літературного твору: «Der Zug ratterte über ein paar Weichen. Die Wagen schlingerten. Einige Reisende fanden es lustig und lachten. Rosi verspürte Schmerzen in Rücken. Sie schlug die Augen auf und sah, daß Erika sie anstarrte. «Wie geht's dir?» fragte die Freundin. «Das ist sehr freundlich von dich. Ich habe geschlafen» [69, с. 82].

Охарактеризуємо подяку за критерієм участі чи неучасті мови в спілкуванні. Як відомо, до засобів невербального спілкування належать міміка, жести, постава, тип одягу, зачіска, а також інтонація та тембр голосу [7, с. 38].

Проблемою невербальної комунікації займалися вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема, А. Паславська (невербальна комунікація), Ф. Бацевич (комунікативна лінгвістика), М. Пауер (невербальна комунікація), Р. Бак, Н. Киселюк, Л. Козяревич та ін.

Дослідник мовленнєвої комунікації, вчений А. Монро вводить поняття «комунікативного каналу», через який передається повідомлення [23, с. 100].

Автор стверджує, що коли учасники комунікації перебувають у мовленнєвій взаємодії, то обидва канали – вербальний і невербальний – частково взаємодіють. В свою чергу, російська вчена А. Імас виділяє чотири основні групи ситуацій-стимулів, що передбачають як наслідок реакцію у вигляді вербальної і / або невербальної подяки: 1) позитивна оцінка: комплімент, лестощі, похвалу; 2) зізнання, вираження поваги, схвалення / підтримка, побажання, співчуття; 3) подяка, яка виражає ввічливу пропозицію, запрошення і слова гостинності, що потребують конкретної відповіді; подяка за отримання подарунку чи надання послуги / допомоги [23, с. 101].

Отже, для передавання думок, інформації та ідей учасники комунікації використовують вербальну комунікацію, а от невербальна слугує для передавання почуттів та емоцій мовця. Безпосереднє «живе» спілкування людей завжди неповторне, оскільки в ньому беруть участь особистості з різним внутрішнім світом, звичками, уподобаннями; сам процес інтерації відбувається в конкретній ситуації; тематика, яку обговорюють учасники, може стосуватись найрізноманітніших проблем; результати бувають непередбачувані. Водночас у будь-якому типі спілкування є спільні елементи, які уможливають сам процес інтерації, взаємодію учасників. Це елементарні компоненти і засоби комунікації. У сфері невербального спілкування важливими є такі засоби комунікації, як паралінгвістичні. До них належать жести, міміка, контрольовані та спонтанні рухи, постава тіла, відстань між комунікантами, свідомо організована простору спілкування [33, с. 270]. Діапазон невербальної поведінки досить широкий: щоби вплинути на учасників комунікації, ми застосовуємо жести, вирази обличчя, посмішку та візуальний контакт; навіть одяг, який ми одягаємо і те, як вкладаємо волосся, може впливати на інших [48, с. 14]. Припускають, що жест за природою орієнтований швидше на продукування мовлення, ніж сприйняття: жест передусім слугує мовцеві, а не слухачеві [33, с. 271].

Для актів невербальної подяки існує стандартний набір жестів, що виражають інтенцію подяки. У досліджених нами фрагментах дані нюанси

реального спілкування представлені в преддіалогових і постдіалогових висловлюваннях таких, як «Er vemeigte sich ...», «Sie dankte mit einem leichten Nicken und einem kleinen Lacheln», «Er zieht den Hut und dankt ...», в п'єсах інформація про ситуацію подяки може повідомлятися до або після реплік персонажів, зазвичай вона дана в дужках або відзначена курсивом.

Невербальні засоби вираження подяки можуть поєднуватися з вербальними засобами, прикрашаючи і уточнюючи їх реалізацію в ситуації подяки: «Sie gab ihm die Hand: «Danke». Самостійно невербальні засоби зустрічаються в спілкуванні рідко. У зв'язку з цим переважна більшість ситуацій подяки оформлені вербально, за допомогою різних мовних форм.

Мовленнєвий акт подяки зачисляють до експресивів, мета яких – виразити психологічний стан мовця, схарактеризувати ступінь його відвертості [6, с. 56]. Подяка, зазвичай, передає позитивні емоції, оскільки адресант висловлює вдячність за послугу, подарунок, комплімент тощо.

За ступенем експресивності вираження реакції подяки науковці поділяють їх на формальні та експресивно-оцінні. Формальний характер реакції на подяку спостерігається у випадках вираження подяки за надання незначних послуг/допомоги незнайомим чи малознайомим людям, повідомлення інформації, а також у відповідь на комплімент, похвалу, схвалення, питання про самопочуття тощо. Такий тип реакції дозволяє зберегти позитивний перебіг комунікації між співрозмовниками. Реакції експресивно-оцінного характеру на подяку зумовлені типом стимулу: подяка викликана дією, корисною для адресанта подяки. Позитивна реакція адресата на подяку сприяє підтримці соціальної рівноваги між комунікантами та продовженню гармонійного спілкування [33].

Виразити вдячність без емоцій, міміки обличчя та рухів тіла було б неможливо. Так, подяка може бути виражена за допомогою таких засобів невербальної комунікації, як екстралінгвістичні, тактильно-кінестезичні та кінесичні. Прикладом екстралінгвістичних засобів вираження подяки може бути наступний: «Alice hustete dankbar mit ihrem privilegierten Gefühl und

dieser besonderen Intimität» [79, с. 565] або «Und mit einem dankbaren Seufzer ließ sich Shiona auf eines der Sofas in der Empfangsbereich» [63, с. 327]. У першому прикладі подяка передається за допомогою *hustete dankbar*, де перший компонент виражений невербальним симптомом, який рахується як зовнішній прояв психологічного стану мовця, а другий компонент *dankbar* є семантичним маркером, який і надає *hustete* емотивної сили вдячності та робить його експліцитним. Без маркера *dankbar* екстралінгвістичний засіб *hustete* не матиме емотивної сили вираження подяки. У другому наведеному нами прикладі Вираз *Seufzer* в сполученні з *dankbaren* може експліцитно виражати подяку.

Наступний приклад ілюструє засіб невербальної комунікації, а саме, посмішку: «Frix selbst brachte ihre Sandalen herüber, als sie zusammen im Restaurant saßen. Kylie lächelte dankbar und sah dann wieder düster aus» [62, с. 564]. У цьому прикладі вдячність реалізується за допомогою маркера *dankbar*, який надає посмішці конотації подяки.

До засобів невербальної комунікації також відносять тактильно-кінестезичні, які реалізують тактильний канал комунікації, їх застосовують з метою реалізації стратегії ввічливості, несучи прагматичне значення вдячності. Наприклад, до тактильно-кінестезичних можна віднести: потискування рук: «Ich hielt dankbar seine große schwarze Hand, bis mein Herz aufhörte zu hämmern» [68, с. 430]; обійми та дотики: «Lisa fing sie auf und umarmte sie dankbar» [63, с. 211].

Вважається, що потисувати руки це засіб вираження привітання, прощання, згоди та подяки [52, с. 139]. Щодо обіймів, то це вважається способом вираження втішання та заспокоєння [33, с. 178], проте, судячи з прикладу, у певних комунікативних ситуаціях обійми виражають подяку. Реалізується це вираження знову ж таки за допомогою *dankbar*, який є вербальною номінацією подяки і надає дієслову *umarmte* потрібної емотивної сили.

Ще одним із найважливіших засобів невербального спілкування є кінетичні засоби. Їх також називають «мовою тіла». Ці засоби охоплюють візуальний контакт. «Montgomery blickte dankbar auf, als er das Geräusch von klappernden Bechern hörte» [64].

Підтримувати візуальний контакт дуже важливо, адже це є частиною спілкування. Саме візуальний контакт має велику емотивну силу і може виражати будь-який емоційний стан людини. У цьому випадку автор наголошує за допомогою маркера *dankbar*, що мовець сповнений почуття вдячності, яке виражає поглядом.

Міміка та жести є не менш важливими засобами невербальної комунікації. Так, наприклад, завдяки киванню головою можемо виражати згоду, привітання та в цьому випадку подяку, яка є реакцією на посмішку співрозмовника: «Seine Augen öffneten sich und er schenkte mir ein schwaches Lächeln. Ich nickte dankbar» [73].

Іноді подяку виражають за допомогою симптоматичних прагматично неопанованих жестів, які не мають стандартного мовного позначення у вигляді закріпленої в мові номінації та не є стійкими [46, с. 34], наприклад, вдих: «Dankbar inhalierte er» [66, с. 485]; «Charles hob den Kopf, holte dankbar Luft und kehrte zurück unter den Kisten.» [72, с. 129] або поворот тіла: «Mach dir keine Sorgen! Lass mich! - Paula drehte sich dankbar um.» [67, с. 608]; прийняття подарунків, грошей: «Sie fühlte sich schuldig, das Geld angenommen zu haben, nahm es aber dankbar entgegen.» [74, с. 109] тощо.

Один із учасників комунікації приймає гроші, за допомогою вербальної номінації *dankbar*. Вираження подяки у невербальній комунікації відбувається за допомогою вокального, візуального і тактильного каналів комунікації, саме через них адресант передає повідомлення адресату. Вираження вдячності реалізується за допомогою традиційної або набутої комунікативної поведінки учасників комунікації, яка виявляється в певних рухах, міміці, жестах, притаманних тій чи іншій культурі спілкування. Комунікативна поведінка індивіда в процесах спілкування регульована

комунікативними нормами і традиціями, яких дотримується учасник спілкування.

Прямі висловлювання з семантикою подяки є ядро засобів вираження подяки. Ці висловлювання можуть мати різну емоціональну наповненість. Наприклад, у уривку з художнього твору «Die Schichtarbeiter gaben ihm zwei Schichten, um sich auszuruhen. Als Kolyasha bemerkte, dass man nicht einfach gehen kann, sondern sich verabschieden muss, versuchte er sich daran zu erinnern, wie sich die Helden der Bücher in solchen Fällen verhalten, aber aus irgendeinem Grund erinnerte er sich nicht daran und küsste einfach das Mädchen und sagte: «Danke!» – Es stellte sich heraus, als ob in einem Geschäft eine Verkäuferin für Hering, danke, und er fügte leise, verlegen von Zärtlichkeit, hinzu: «Liebling» [82, с. 190], бачимо, що мовець тут аналізує свою промову одночасно з проголошенням і, оцінивши свій вислів як ритуальний, він вирішив, що вираз є недостатнім для висловлення подяки в цій ситуації та підсилює емоційну складову.

За допомогою непрямих висловлювань може виражатися як ритуальна, так і емоційна подяка. Слід зазначити, що для вираження ритуальної подяки в мові існує ряд стійких виразів: *erlauben zu danken*, *ich möchte mich bei Ihnen bedanken*. Опис емоційного стану, як правило, використовується при вираженні емоційної подяки. Також прямі та непрямі вирази подяки можуть бути як мотивованими так і немотивованими. Прикладами можуть слугувати наступні: «Für einige Zeit flogen sie lautlos. Eugene hatte immer noch einen noch nie dagewesenen Anblick vor Augen – eine einsame Gestalt, die auf einem kahlen Gipfel zwischen wilden, uneinnehmbaren Felsen mit dem Wind tanzte. Julia war auch aufgeregt über das, was sie gerade erlebt hatte und fühlte eine Welle der Dankbarkeit, die über sie zu diesem fast Fremden rollte, der in einem solchen Moment in der Nähe war: «Ich spreche meine Anerkennung dir aus», fuhr sie nach einer zweiten Pause fort und unterbrach die noch nicht gestellte Frage. «Frag mich nicht warum, ich kenne mich immer noch nicht aus, aber ich denke, das ist

wichtig» [77, с. 460]. Таким чином, емоційна подяка частіше виявляється немотивованою, ніж ритуальна.

Комунікативній інтенції, яка полягає не просто в намірі мовця виразити щось, але і в прагненні передати це щось тим або іншим чином, відповідно до свого розуміння і своїх цілей, належить домінуюче місце у висловленні [4]. Різним аспектам цього феномену присвячені праці з літературознавства (М. Бахтін та ін.), прагматики (Г. Грайс, Дж. Сьорль, Дж. Алєн, Дж. Перо, П. Стросон, Д. Спербер, Д. Вілсон, В. Дем'янков, І. Кобозєва, Л. Безугла, Л. Солощук та ін.), комунікативної граматики (О. Бондарко, О. Почепцов та ін.), психолінгвістики (О. Леонтєв, О. Шахнаровичта ін.). Різні типи інтенцій досліджувались у наукових працях О. Почепцова, Н. Формановської, А. Антонової, Л. Бурмістрової, С. Горяєва, І. Д'ячкової, Т. Соловйової, Н. Хабірової, Е. Шакірової та ін.

Щодо видів інтенції, то можна виділити: вираз емоційної оцінки дозволяє вдячності демонструвати позитивні емоції, викликані плідною співпрацею, а також зацікавленість в подальшому соціальному взаєморозумінні. Реалізацію даної інтенції ми розглядаємо в контекстах типу: «Ich hielt mich immer für einen Mann, der fest auf den Füßen stand. Ich dachte, ich wüsste viel, dass es unmöglich ist, mich zu überraschen ... Aber Sie sind hier ... haben mir eine neue Welt eröffnet, eine Welt in mir, voller Farben und Lichter – eine Welt der Gefühle ... Ich verlasse diesen Raum als eine andere Person, neu, glücklich reich ... Danke ...» [63, с. 430]. Тут очевидно, що мовець відчуває різні позитивні почуття, висловлює вдячність за пробудження цих почуттів в ньому. У момент проголошення мовного твору в говорить переважає емоційна оцінка того, що відбувається. Інвентаризація та раціоналізація отриманого досвіду буде проведена пізніше і, в тому випадку, якщо отриманий досвід буде оцінений, як корисний, говорить буде здатний аргументувати і мотивувати виражається почуття подяки.

Таким чином, у наведеному контексті реалізується інтенція вираження емоційного стану, що супроводжується емоціями подиву, радості і задоволення, а також почуттям подяки.

Приклад виразу норм ввічливості наведемо наступний: «Sie fragten mich, ob ich zum Schluss noch etwas sagen möchte? Ich wusste, dass ich mich abschließend bedanken musste. Je wärmer desto besser. Und ich sagte: - Vielen Dank an alle Lehrer, die mir viel beigebracht haben. Vielen Dank an meinen Anführer, Juri Timofeevich, der mir vertraut hat. Vielen Dank an Evgeny Vasilievich Chemogurov, der immer da war» [81, с. 177]. Мовець чітко знає, що в кінці захисту диплому треба подякувати своїм наставникам. Він дотримується норм ввічливості.

Отже, ми з'ясували, що подяка – це почуття вдячності за послугу, допомогу, зроблене добро; вияв цього почуття. Охарактеризували та надали приклади різних характеристик подяк, таких як: пряма та посередня, ритуальна (етикетна) й емоційна (особисто значуща), вмотивована та невмотивована, вербальна та невербальна та подяка, подяка за допомогою інтенцій.

2.2. Засоби вираження подяки

У підрозділі 2.1 визначили, що подяка має різноманітні прояви, тому зрозуміло, що подяка може виражатися різними засобами за допомогою включення в свій склад іменника, прикметника або прислівника та дієслова. Найбільш поширеним видом подяки вважається подяка, яка містить у своєму складі іменник.

У німецькій мові існують однокомпонентні, двокомпонентні, трьохкомпонентні та багатоконпонентні ЛО. Аналіз компонентів ЛО із значенням подяка дозволяє розглядати їх структурно-семантичні особливості і визначити їх структурно-семантичні моделі.

Під час аналізу лексичних одиниць на позначення подяки помітили, що ЛО на позначення подяки представлені одним компонентом в якості дієслів *danken, sich bedanken*; більш поширеними за кількістю компонентів лексичних одиниць на позначення «подяки» вони є двокомпонентними, де одним з компонентів виступає *Dank* або *Dankbarkeit*: а) іменник (з прикметником) + дієслово; б) іменник + прикметник (*herzlichen Dank*); в) іменник + прийменник (*Dank für/ Dankbarkeit für*); г) іменник + займенник (*Dank Ihnen*).

Також ми дослідили, що багато іменників можуть позначати подяку. Наприклад, такі іменники як *die Belohnung, das Entgelt* зі значенням нагорода, винагорода, заохочення, *die Vergütung* зі значенням оплати, нагороди за щось також може виступати у якості синоніму до поняття «подяка». Наприклад: «*Sagen Sie ihr, dass es die Belohnung für Ethans Hilfe zur Verbrechensbekämpfung ist*». «*Das wäre ein ausreichendes Entgelt*».

Виразом подяки вважаються не тільки слова, які перекладаються синонімічно до подяки, а також ті іменники, які вказують на акт подяки, наприклад, стискання рук теж вважається виявом подяки, тому іменник *der Händedruck* можна також зарахувати як семантичний різновид вираження подяки. Також вираз *einen Händegedruck wechseln* є показником подяки, який включає в себе наступні компоненти: іменник + дієслово. Прикладом слугує: «*War das mit dem warmen Händedruck zum Dank zu übertrieben?*»

Наступний іменник, який також позначає подяку *der Lobpreis*, який перекладається українською «вихваляння». Але, не тільки це слово можна віднести до позначення подяки, також в цей діапазон входять: *die Dankrede*, що означає «промова подяки», *die Laudation*, що перекладається як «хваління», або *das Loblied* – пісня, диферамб, які виражають подяку комусь.

Дієслівні вирази є дуже поширеними на визначення подяки, але, нажаль, зараз в мові все більш вживається дієслово «*danken*», яке замінює майже всі інші види вираження подяки. Та все ж таки, проаналізувавши деякі вислови, ми вирішили, що такий вираз «*hoch anrechnen*» також слугує

виразом подяки, та перекладається як «ставити у велику заслугу». Прикладом слугує ось таке речення: «Und ich muss es Ihnen hoch anrechnen, dass Sie es so gut aufgenommen haben».

У словнику Duden знаходимо велику кількість різновидів подяки з іменником *Dank/ Dankbarkeit* у поєднанні з дієсловами: 1) «jemandem seinen Dank abtatten, aussprechen» або 2) «jemandem [für etwas] Dank sagen»; 3) «jemandem Dank/Dankbarkeit schulden»; 4) «Dankbarkeit zeigen»; 5) «von Dank erfüllt sein»; 6) «Dank haben»; 7) «Dankbarkeit ausdrücken»; 8) «tiefe Dankbarkeit empfinden».

У літературних творах знаходимо безліч таких прикладів: 1) «Übrigens, Direktor Brown läßt *seinen Dank aussprechen*» [82, с. 406] або «Ich möchte - spät, aber nicht zu spät - dem Herrn Berichtstatter *Dank abtatten* für die viele Arbeit und insbesondere auch dafür, dass er seiner ersten Versuchung widerstanden hat» [64, с. 580]. 2) «Ich möchte Kommissar Fischler zunächst für die Beantwortung der mündlichen Anfrage unseres Ausschusses *Dank sagen*». «Ich möchte ihr ganz herzlich *Dank sagen* für diesen Beitrag zum heutigen Thema» [68, с. 687]. 3) «Genauso wenig wie die, die jenseits des Rampenlichts Dienst tun. Jene, denen wir unseren größten *Dank schulden*» або «Wir *schulden* dir *Dank*, du hast unsere Männer lebend zurückgebracht» [78, с. 266]. «Und wem *schulden* wir unsere *Dankbarkeit*?» [79, с. 460]. 4) «So *zeigt* man echte *Dankbarkeit*» [70, с. 279]. «Ich hatte ein super schlechtes Gewissen ihretwegen, und so fragt ich sie, ob ich irgendwas für sie tun könnte um ihr meine Dankbarkeit zu zeigen» [79, с. 265]. 5) «Und *erfüllt von Dank*, dass sie noch am Leben ist» [83, с. 300]. 6) ««Bitte entschuldigen Sie die Unannehmlichkeiten die Ihnen dadurch entstanden sind und *haben* Sie *vielen Dank* für Ihr Verständnis und Ihre Geduld»; «Meine Zeit ist um, also *haben* Sie *vielen Dank* für Ihre Aufmerksamkeit» [76, с. 297]. 7) «Ich wünschte, ich wüsste, wie ich meine *Dankbarkeit ausdrücken* kann» [73, с. 140] «Ich möchte unseren Mitarbeiterinnen und Mitarbeitern, die unser Unternehmen so erfolgreich gemacht haben, meine *Dankbarkeit ausdrücken*» [79, с. 234]. «Diese wenigen Zeilen sollen

meine tiefe Liebe und *Dankbarkeit ausdrücken*, für all deine besondere Fürsorge und Kreativität, die es uns ermöglicht hat, an diesem Wochenende die verborgenen Antworten in uns selbst zu finden» [81, с. 472]. 8) «Und ich empfinde tiefe Dankbarkeit für ihre Gastfreundschaft».

Доволі часто для вираження подяки у художній літературі й повсякденному спілкуванні зустрічається словосполучення «*dankbar sein/wäre*», або *dankbar* з іншими дієсловами, наприклад «*sich dankbar erweisen*», що означає «висловлювати подяку». В якості прикладів наведемо наступні: «*Sein Land wird dankbar sein für seinen Dienst, nun, wo es seiner Hilfe bedarf*» або «*Eigentlich kannst du dankbar sein, dass sich deine Eltern die Mühe machen, dich zu korrigieren*» [70, с. 290]. «*Ich wäre Ihnen sehr dankbar, wenn Sie mir den Weg zum Bahnhof zeigen könnten*». «*Würdet ihr euch doch dankbar erweisen!*»

Для вираження подяки розповсюдженим є словосполучення, компонентами яких є 1) прикметник+іменник *Dank*: *herzlichen Dank* або 2) прислівник +іменник: *Danke schön, vielen Dank, Danke vielmals, Danke tausendmal* тощо. «*Viel*» значно підсилює подяку. Наприклад, 1) «*Danke, danke, meine Damen und Herren, recht herzlichen Dank*». 2) «*Und wenn jemand etwas Nettes macht, sagt man für gewöhnlich Danke schön.*» «*Und vielen Dank für Ihre Einladung*» або «*Wir brauchen dieses Weihnachten keine Geschenke, vielen Dank*». 3) «*Ich danke vielmals für diese sehr klare und ausführliche Begründung, warum es nicht sein soll, dass die dritte Geldwäscherichtlinie jetzt schon in Kraft tritt*». 4) «*Tausend Dank an alle die uns geholfen haben einen schönen Abend im Kulturbunker Mühlheim zu verbringen*».

Конструкти «*Herzlichen Dank*», «*Verbindlichen Dank*», а також прислівники кількості і числівники в складі конструктив: «*Danke nochmals*», «*Danke vielmals*», «*Nochmals Dank*», «*Vielmals Dank*», «*Tausend Dank*» і ін. означають ввічливе спілкування. Найбільш ввічливим виступає конструкт, що містить прикметник у найвищому ступені: «*(Meinen) besten Dank*»,

«Meinen ergebensten Dank», а також метафоричні сполучення типу «Danke auf Erden und Himmel».

Менш вживанішим у повсякденному спілкуванні є конструкція «Ich wäre Ihnen sehr zu Dank verpflichtet». Для вираження подяки використовуються й інші засоби, які імпліцитно передають подяку: «Das ist nett von dir!»; «Anerkennung ausdrücken/aussprechen/zeigen»; «sich erkenntlich zeigen»; «honorigen» (означає в сучасній німецькій мові не тільки «шанувати», а й «дякувати»). Наведемо приклади: «Aufmerksame Eltern suchen beispielsweise nach Möglichkeiten, sich ihrem Kind *erkenntlich zu zeigen*, das aus Liebe zu ihnen Aufgaben im Haus erledigt». «Ich versuche Ihnen nur meine große *Anerkennung* auf meine eigene besondere Art zu *zeigen*»; «Ich spreche euch dafür meine *Anerkennung aus*»; «Nicht jeder wird es *honorigen*, wenn wir uns *dankbar erweisen*». «Um deinen Mut zu *honorigen*, gab sie dir einen Talisman.»

Аналізуючи ЛО на позначення подяки виявили, що іменник «Anerkennung» є синонімом іменника «Dankbarkeit» і в багатьох випадках означає «визнання, подяка, похвала, здобрення». Наприклад, «Als Anerkennung für alles, was Sie für mich getan haben». «In Anerkennung meiner Arbeit hat mich der Chief... befördert, zur Tagesschicht».

У словнику Duden слово «Das Dankeswort» має таке визначення: «Äußerung, Bekundung des Dankes». «Die Danksagung» означає «вияв подяки, подяка» і також є засобом вираження подяки: «Und wir wollen keine Danksagung». Прикладом вживання синонімів може бути: «Hannas große Freude kam in ihren bewegenden *Dankesworten* zum Ausdruck, die Samuel später selbst aufschrieb» [60]. «Sicher haben schon viele Lehrkräfte *Dankesworte* von Schülern und auch von Eltern erhalten, durch die sie bewogen wurden, trotz Rückschlägen im Lehrerberuf weiterzumachen» [60].

Подяка може бути також виражена побічно за допомогою висловлювань, які повідомляють про мотиви, рідше про факт скоєння мовного акту подяки, але не виражають саму інтенцію подяки. На факт

здійснення мовного акту подяки вказують конструкти, типу «Ich drucke meinen Dank aus», «Sie driicken Ihren ergebensten Dank aus» та ін. Вони нечисленні в усному діалозі, тому що в основному типові для письмової комунікації.

Мовні акти, що повідомляють про мотиви подяки, можна розділити на дві групи. До першої групи належать конструкти, за допомогою яких мовець повідомляє про свій обов'язок зробити акт подяки. До складу таких конструктів входять лексичні показники обов'язку, необхідності, типу «Ich bin Ihnen zu Dank verpflichtet», «Ich bin dir zu grofiem Dank verpflichtet», «Ich fühle mich verpflichtet ...», «Es kommt mir zu, dir öffentlich zu danken » та ін., або лексико-граматичні конструкції з модальними дієсловами «sollen», «müssen» або конструкція «haben zu (danken)». Дієслово müssen має форму Präsens Indikativ або Präteritum Konjunktiv і є експлікатором внутрішнього переконання в необхідності здійснення мовного акту подяки. Дієслово sollen зазвичай має форму Präteritum Konjunktiv sollte і висловлює впевнене припущення про необхідність здійснення акту подяки.

«Paul: Siehst du, das ist, es. Um dich mache ich mir keine Sorge. Leo: Jetzt sollte ich wohl danke sagen. Paul Keine Ursache» [78, с. 588].

В даному прикладі акт подяки представлений конструктом з дієсловом sollen і в своєму прямому значенні передає констатацію мовцем власного боргу здійснити мовний акт подяки. Прагматична ситуація дозволяє адресату сприйняти цей вислів як непрямий мовленнєвий акт подяки і звільняє мовця від проголошення подяки в її стандартній формі.

Друга група непрямих актів подяки включає мовні акти, які повідомляють про бажання, прагнення, намір мовця висловити подяку, тому сюди входять конструкти з модальними дієсловами «mögen» в Präteritum Konjunktiv і «wollen» в Präsens Indikativ або Präteritum Konjunktiv: «Dann möchte ich Ihnen danken», «Ich wollte dir danken», «Wir wollen Ihnen danken», а також конструкції з лексичними показниками наміру і бажання: «Es ist die

Zeit, mich bei dir zu bedanken.», «Das ist mir ernst, mich bei dir zu bedanken.», «Ich hatte den Wunsch, dir herzlich zu danken».

До групи конструкцій, що виражають намір вчинити акт подяки, ми відносимо поряд з дієсловами «mögen» і «wollen» форму Futur від дієслів «danken», «sich bedanken» і предикативного поєднання «dankbar sein». Конструкції типу «Ich werde Ihnen ewig danken» в прямому комунікативному сенсі є обіцянкою подякувати, в той же час в контексті ситуації подяки дана конструкція є заздалегідь висловленою вдячністю і отримує в мові інтенцію подяки. Підтвердженням вище сказаного слугуватимуть приклади з літературного твору: «*Ich werde Ihnen mein ganzes Leben dankbar sein*» [82, с. 179].

Отже, як було зазначено вище, засобами вираження подяки можуть бути такі словосполучення, які мають в складі іменник, прикметник або прислівник та дієслово. Найпоширеніша подяка – подяка у сполученні з іменником.

Також, під час аналізу компонентного складу засобів вираження подяки, було визначено, що існують однокомпонентні, які представлені дієсловом danken; двокомпонентні, які складаються з таких компонентів як іменник (з прикметником) + дієслово, або іменник + прикметник (herzlichen Dank), може бути іменник + прийменник (Dank für/ Dankbarkeit für) та іменник + займенник (Dank Ihnen). Трьохкомпонентні та багатоконпонентні ЛО, до складу яких входять прикметник+іменник+ дієслово або іменник+ прийменник + дієслово.

Визначили, що до виразів подяки можна віднести не тільки слова, які перекладаються синонімічно до подяки, а також ті іменники, які вказують на акт подяки. Аналіз компонентів ЛО із значенням «подяка» дозволяє розглядати їх структурно-семантичні особливості і визначити їх структурно-семантичні моделі. Для більш детального розгляду семантичних особливостей лексичних одиниць на позначення «подяка» в німецькій мові перейдемо до наступного розділу.

2.3. Характеристика засобів вираження «подяки»

2.3.1. Семантична характеристика ЛО на позначення «подяка»

Як вже зазначалося у підрозділі 1.2, науковці виділяють у межах лексико-семантичного поля лексико-семантичні групи. У ході аналізу наукової літератури та дослідження даної теми з'ясували, що у лексико-семантичному полі «подяка» можна виокремити такі лексико-семантичні групи: 1) «подяка-прохання»; 2) «подяка-відмова»; 3) «подяка-вибачення».

Проаналізуємо кожну лексико-семантичну групу окремо.

Як тлумачить український словник, прохання – це вічливе звертання до кого-небудь з метою домогтися чогось, спонукати кого-небудь зробити, виконати щось; просьба [44]. Прохання дуже тісно пов'язане з подякою. Адже, за кожне виконане прохання або навіть невиконане, ввічливим вважається акт подяки. Тому ми виокремили лексико-семантичну групу «подяка-прохання». При цьому особливо важливо, що частина пропозиції, що описує позитивний ефект, передує називання бажаної дії. Обидві частини пропозиції вживаються в кон'юнктиві, що дає змогу партнеру свободу вибору перевести нереальне в реальне, не нав'язує дії. Наприклад: «*Ich wäre Ihnen sehr zu Dank verpflichtet, wenn Sie mich ein Stück weit mitnehmen könnten*». «*Ich wäre Ihnen sehr dankbar, wenn Sie mir den Weg zum Bahnhof zeigen könnten*». «*Ich fände es sehr nett, wenn Sie mir ein wenig Gesellschaft leisten könnten*». «*Darf ich meine Dankbarkeit aussprechen / ausdrücken / zeigen / abstaten, erweisen*».

Як бачимо, подяка-прохання виражається у німецькій мові за допомогою таких засобів як *Ich wäre Ihnen sehr zu Dank verpflichtet*; *Ich wäre Ihnen sehr dankbar*; *Ich fände es sehr nett* або за допомогою синонімічних словосполучень.

Подяка-відмова відноситься також до етикетних норм. Відмовляючи людині, ми дякуємо, аби не образити. Відмова, як зазначено у словниках, є відповіддю про небажання або неможливість виконати прохання чи наказ.

Людина інколи змушена відмовити, але відмова має бути перш за все коректною, доброзичливою й переконливою. Найчастіше у відмовах можна зустріти слово «Danke» з епітетами *herzlich, schön, wärmst, innig, aufrichtig*. Щоб краще зрозуміти, як правильно віддячити і тут же відмовити, наведемо приклади з художніх творів: «Fabian schob ihr mechanisch einen Sessel zu und reichte ihr Zigaretten. «Einen kleinen Kognak werden Sie wohl nicht verschmähen, gnädige Frau?» Aus reiner Verlegenheit stellte er diese Frage. «Gewiß *nicht, danke*» [74, с. 24]. «Darf ich den Damen noch eine Schale eingießen? *Nein, nein, das ist nett von dir*» [78, с. 284]. «Nein, sagte ich und ich spürte, wie ich rot wurde, «*nein, herzlichen Dank, er ist ganz frisch gefüllt*». «Darf ich dich in der Klinik besuchen? fragte er schließlich heiser. Gewiß, darfst du. Brauchst du jetzt etwas? *Nein, tausend Dank, ich brauche nichts. Dann... dann... will ich gehen*» [81, с. 260].

Лексико-семантична група «подяка-відмова» представлена здебільшого такими лексичними засобами як *Gewiß nicht, danke* або *Nein, nein, das ist nett von dir; Nein, tausend Dank; nein, herzlichen Dank* тощо.

Наступна лексико-семантична група «подяка-вибачення». Подяка і вибачення – це частотні мовні акти, бажані для адресата, тому що в обох ситуаціях представляються доброзичливі відносини адресанта до адресата посилення. Вони розрізняються, по-перше, орієнтацією учасників на подію для мовного акту подяки: «ти мені зробив гарне, і я повинен дякувати». У ситуації вибачення – «я зробив тобі погане і я прошу вибачення». По-друге, відсутність і подяки, і вибачення може викликати невдоволення, образу, роздратування. Емоційний стан, відсутність подяки, принаймні, обірве відносини між партнерами, а відсутність вибачення може викликати конфлікт посилення.

Прагматичне значення концептів «подяка» і «вибачення» полягає в вербальному і невербальному втіленні етичних норм в людському спілкуванні, в тому числі в мовних актах подяки і вибачення, що знаходить

своє відображення і в художніх творах, де органічно поєднуються наративний і комунікативний режими мови.

Основним контекстом здійснення мовних інтенцій і актів подяки і вибачення виявляється комунікативний режим мовлення: діалог, безпосередня репліка без діалогічної реакції, а також висловлювання в конструкції прямої мови. Діалогічна мова є типовою для існування мовного етикету, в тому числі подяки і вибачення.

У межах лексико-семантичних груп можна виділити декілька мікрогруп: «подяка за комплімент», «щира подяка», «подяка за допомогу чи надання послуг», «подяка за дорученням».

Прикладом подяки за комплімент можуть виступати такі лексичні засоби, які прямо: *Fabian dankte ihr für das Kompliment* або імпліцитно: «*Es war ein Glück, daß ich Sie an diesem Abend im Hotel angetroffen habe, denn sonst wäre ich wahrscheinlich verzweifelt*» [74, с. 284] передають це значення. Реалізувати щиру подяку можна, наприклад, наступним чином: «*Du hast mir so viel gegeben, und es gibt keine Worte, die ausdrücken könnten, wie dankbar ich bin*». Для цього використовуються складні речення у поєднанні з Konjunktiv.

Досить часто стикаємося з необхідністю висловити подяку за допомогу чи надання послуг: «*Ich bin Ihnen verpflichtet / ich bin Ihr Schuldner*. Менш вживанішою, але все ж таки розповсюдженою є подяка за дорученням: «*Im Namen der Jackson-Familie möchte ich allen sagen, wie dankbar wir dafür sind, dass Michaels Fans ihm in diesen schwierigen Zeiten beistehen*».

Вираз подяки може супроводжуватися або завершуватися реплікою-реакцією адресата. У вживанні цих висловлювань також немає однозначності. За функціонально-семантичною ознакою можна виділити:

1. Реакції - репліки, що відхиляють подяку (*keine Ursache*).
2. Реакції-репліки, применшувати необхідність висловленої подяки, які мінімізують привід (*nicht der Rede wert*).
3. Реакції-репліки, переадресує подяку (*ich habe zu danken*).

4. Нейтральні реакції-репліки (*bitte, gern geschehen*). Всі ці реактивні одиниці мають загальну сферу вживання, їх поява обмежена контекстами, в яких попередню позицію займає вираз подяки. Але це зовсім не означає того, що будь-яка з них може бути використана в усіх подібних контекстах.

Найбільш частотною реплікою-реакцією адресата на висловлення подяки є формула *Bitte (sehr, schön)!* Якщо той, кому дякують, вважає, що надана їм послуга не настільки значна, то можливі варіанти типу: *Keine Ursache. Nichts zu danken. Nicht der Rede wert. Gern geschehen. Das habe ich doch gern getan.*

За характером вираження виділяємо наступні реакції на подяку: вербальні, невербальні та змішані. Вербальна реакція, яка свідчить про прийняття / неприйняття подяки, є найбільш поширеною. Як правило, невербальна реакція на подяку здійснюється за допомогою кінесичних (посмішка, закриті очі, сльози) чи тактильних (обійми, потискання руки) засобів: «*Danke, dass du das für mich gekauft hast*», sagte ich. Tommy lächelte» [63, с. 185]. «*Du hast mein Leben gerettet. Ich glaube nicht, dass ich dich jemals für alles zurückzahlen kann, was du für mich getan hast*». Ich drückte ihre Hand» [62].

Подяка виражається у данних прикладах не тільки вербально за допомогою, в першому прикладі лексеми *Danke* та невербально за допомогою посмішки, то в другому прикладі імпліцитно *Ich glaube nicht, dass ich dich jemals für alles zurückzahlen kann, was du für mich getan* з потисканням руки, що також демонструє вислів подяки.

Інша група мовних засобів, які формують відповідні репліки на подяку експресивно-оцінного характеру, включає оцінні прикметники *gut, großartig, glücklich, nett, mutig, groß, klein*. Наприклад, «*Ich bin dir unglaublich dankbar für deine Hilfe*». На експресивно-оцінний характер реакції вказує також використання оцінного прикметника *toll* в окличному типі речення.

Отже, у лексико-семантичному полі «подяка» виокремлюють такі найпоширеніші семантичні групи: «подяка – прохання»; «подяка – відмова»;

«подяка – вибачення». На основі цього матеріалу, бачимо, що вираз подяки супроводжується зазвичай реплікою-реакцією адресата. За функціонально-семантичною ознакою виділяють реакції-репліки, що відхиляють подяку, реакції-репліки, щоб применшувати необхідність висловленої подяки, які мінімізують привід, реакції-репліки, які переадресують подяку та нейтральні реакції-репліки. Наступним нашим завданням є визначити структурну характеристику ЛО на позначення «подяка» в німецькій мові.

2.3.2. Структурна характеристика ЛО на позначення «подяка»

Як відомо, головною одиницею словотвору є похідне дієслово, яке формується в результаті з'єднання основи і словотворчого форманта і пов'язане з первинним знаком відносинами мотивації. Словотворчими формантами в дослідженні є невідокремлювані дієслівні префікси, які функціонують не інакше як в складі слова, приєднуються до основ, модифікуючи їх семантично.

Вирази подяки найчастіше утворюються за допомогою префіксального способу. Дієслівні префікси займають стабільну передкореневу позицію і послідовно виконують словотворчу функцію. У процесі словотворення не змінюють частини мови похідного слова. Це мотивується тим, що у префіксів відсутні ті граматичні ознаки, які формують категоріальне значення слова.

Щодо цього дієслова, то треба зазначити, що найпоширенішим прикладом утворення синонімічних виразів за допомогою префіксального способу є такі дієслова: *bedanken*, *verdanken*. Наведемо приклади: «Mann, das haben wir Adele zu *verdanken*», «Und immer schön dran denken, wem ihr das zu *verdanken* habt», «Ich wollte mich nur für die tolle Pflege *bedanken*», «Wir müssen uns bei Miss Debenham für unseren Plan *bedanken*» [69]. Як бачимо, у семантичному аспекті невідокремлювані префікси вирізняються тим, що вони уточнюють, доповнюють значення похідного слова або надають йому модифікаційної семантики.

Лексичні засоби репрезентації подяки можна зобразити у вигляді лексико-семантичного поля. Воно становить складну, багатопланову єдність семантично об'єднаних та взаємодіючих одиниць.

Як зазначалося у підрозділі 1.2, структура лексико-семантичного поля складається з ядра, у якому елементи мають повний набір ознак, які визначають угруповання; центру поля, що складається з одиниць, які мають спільне з ядром і між собою значення; периферії поля, що вміщує в собі найвіддаленіші одиниці за значенням від ядра.

У ході нашого дослідження структурний аналіз лексичних одиниць на позначення «подяки» відбувався у чотири етапи: 1) визначити ядро, тобто центрального слова, від якого далі утворюються вирази на позначення «подяки»; 2) вивчення лексики художніх творів та лексики на просторах інтернету, аналіз слів щодо наявності в їхньому складі сем центрального слова лексикосемантичного поля; 3) виокремлення мікрополів і лексико-тематичних груп; 4) дослідження відібраних лексичних одиниць щодо рівня інтенсивності виявлення ознак, визначення ядра і периферії поля.

Аналізуючи лексико-семантичне поле «подяка» в німецькій мові, вирізняємо його ядро, представлене архісемою, – компонентом, навколо якого розгортається поле. Ми виходимо з того, що ядро поля повинно бути представлено спільною для всіх лексичних одиниць семою, що організовує навколо себе семантичне розгортання поля. Зважаючи на те, що ядерні елементи поля відзначаються більшою частотою функціонування і мають такі ознаки як нейтральність та безознаковість, робимо висновок, що такою семою в лексико-семантичному полі «подяка» виступають лексичні одиниці *danken*, *Dankbarkeit*. Крім того, важливим критерієм нашого вибору є те, що слова, що відносяться до ядра, як правило, прості за морфологічною структурою.

Ядром лексико-семантичного поля «подяка» в німецькій мові ми виокремили дієслово «*danken*» та іменники «*Dank/Dankbarkeit*», адже ці слова мають нейтральний характер, прості за морфологічною структурою і є

спільним компонентом для виявлення загальнокатегоріального значення слів, які стосуються подяки в німецькій мові та є найуживанішими виразами на позначення подяки. Треба зауважити, що *Danke schön* – це найбільш уживане словосполучення. Ця ввічлива форма виникла як скорочена форма дієслова в першій особі-однини *ich danke* і тому має чітке відношення до дієслова, що позначає дію.

Виходячи з того, що центр лексико-семантичного поля складається з одиниць, які мають інтегральне, спільне з ядром і між собою значення, виділяємо такі лексичні одиниці: *Herzlichen Dank*, *Dankbarkeit ausdrücken*, *Dank abstaten*, *vielen Dank aussprechen*, *Tausend Dank*, тобто у центрі лексико-семантичного поля зосередженні більш поширенні лексичні одиниці на позначення «подяки».

Для виявлення преферійних слів у лексико-семантичному полі «подяка» спираємося на думку дослідників про те, що периферійні слова деталізують та конкретизують основне значення поля і характеризуються найменшою частотністю вживання. Периферійні елементи мають більш складний та насичений зміст і знаходяться у тісному зв'язку з іншими семантичними полями, утворюючи при цьому лексико-семантичну цілісність мовної системи.

До периферії лексико-семантичного поля подяки належать багатозначні слова, які мають значення подяки, але їх можна зараховувати і до інших лексико-семантичних полів. Аналіз засвідчує, що сюди належать лексеми: «*Anerkennung zeigen*», «*dankbar erweisen*», «*Ich wäre Ihnen sehr zu Dank verpflichtet*», «*Das ist nett von dir!*», «*Das ist sehr freundlich von Ihnen!*», «*Anerkennung aussprechen*», «*honorieren*», «*sich erkenntlich zeigen*», «*Anerkennung ausdrücken*», та також ряд іменників: *die Belohnung*, *das Entgelt*, *die Vergütung*, *Gefühl der Verpflichtung*, *der Händedruck*, *der Lobpreis*, *die Dankrede*, *die Laudatio*, *das Loblied* та *die Verbeugung*.

Ближню та дальню периферію становлять різноманітні вирази на позначення подяки, які можуть виражати, наприклад, похвалу та не мати в

своєму складі компонент Dank: за приклади похвали в якості подяки можна рахувати: Du hast ein tolles Gespür für Farben und Stil! Sie sehen auch gut aus. Sie haben auch ein süßes Kind. Das hast du fein gemacht! Super, wie du mir heute geholfen hast!

Аналіз контекстів сучасної художньої літератури та публіцистики показав, що відбувається стрімке скорочення словника подяки і розвивається тенденція до уніфікації способів вираження почуття подяки: найбільш часто для вираження подяки, незалежно від стильової приналежності тексту, виступає лексема danken. На периферію поля «подяки» в першу чергу йдуть формули ввічливості, що, можливо, пов'язано із зменшенням затребуваності ввічливої поведінки соціумом або з прискоренням загального ритму життя, який не залишає часу на тривале дотримання етикету.

Отже, нами було визначено, що в якості ядерної лексеми або групи лексем на роль імені поля можна обрати будь-яку лексему, що цікавить дослідника, проте, результати аналізу можуть бути обмеженими, якщо лексема підібрана невдало, якщо вона не володіє властивостями притягувати велику кількість лексем. Приналежність до ядра чи периферії прямо залежить від семантики слів, що визначає їх зміст та місце в лексико-семантичному полі. Ми визначили, що ядро нашого лексико-семантичного поля – складається з дієслова danken та іменника Dank. Близню та дальню периферію утворюють вирази, які є більш індивідуальними одиницями, найвіддаленіші за своїм значенням від ядра. Периферійні слова характеризуються найменшою частотністю вживання. Вони деталізують та конкретизують основне значення поля. Зазвичай периферійні елементи мають більш складний та насичений зміст, наприклад, як виокремили ми, це периферійні вирази на позначення похвали, які можуть виражати подяку, але без компонентів ядра поля.

Висновки до розділу 2

У другому розділі розкрили сутність поняття «подяка» і виявили засоби її вираження та надали структурно-семантичну характеристику лексичних одиниць на позначення «подяка».

Подяка – це почуття вдячності за послугу, допомогу, зроблене добро; вияв цього почуття. Було визначено види подяки. «Подяка» може мати бути: пряма та посередня; ритуальна (етикетна) й емоційна (особисто значуща); вмотивована та невмотивована; вербальна та невербальна; подяка, за допомогою інтенцій.

З'ясували, що засобами вираження подяки в сучасній німецькій мові можуть бути однокомпонентні, які представлені дієсловом *danken*; двокомпонентні, які складаються з таких компонентів як іменник (з прикметником) + дієслово, або іменник + прикметник, іменник + прийменник та іменник + займенник; трьохкомпонентні та багатоконпонентні ЛО, до складу яких входять прикметник + іменник+ дієслово або іменник + прийменник + дієслово. Визначили, що до виразів подяки можна віднести не тільки слова, які перекладаються синонімічно до подяки, а також ті іменники, які вказують на акт подяки.

Аналіз компонентів ЛО на позначення подяки дозволив визначити структурно-семантичні особливості лексико-семантичного поля «подяка». Виокремили такі семантичні групи як «подяка – прохання»; семантична група «подяка – відмова»; семантична група «подяка – вибачення». У межах лексико-семантичних груп виділили декілька мікрогруп: «подяка за комплімент», «щира подяка», «подяка за допомогу чи надання послуг», «подяка за дорученням».

Визначили, що ядро лексико-семантичного поля «подяка» складається з дієслова *danken* та іменника *Dank*. Ближню та дальню периферію утворюють вирази, які є більш індивідуальними одиницями, найвіддаленіші за своїм значенням від ядра.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1. Формування лексичної компетенції під час вивчення іноземної мови

Мовлення як складна функціональна система основана на діяльності багатьох мозкових структур, кожна з яких має своє особисте завдання. Аналізуючи навчальні програми середньої школи, вікові психологічні особливості учнів старшої ланки, бачимо, що на цьому етапі вивчення іноземної мови в основному сформовані граматичні і лексичні навички. У цей період, коли нагромаджується значний запас слів, зростає питома вага розширення активного та пасивного словників учнів. Діти старшого шкільного віку починають оволодівати в цей віковий період такими лексико-семантичними категоріями, як багатозначність, синонімія, омонімія, паронімія тощо [33, с. 194]. Виходячи з досвіду провідних науковців та методистів, для успішного вивчення іноземних мов в школі діти старшого шкільного віку мають на достатньому рівні володіти лексичною системою мови, комунікативними вміннями та навичками актуалізації слів, а також виявляти певний рівень розвитку лексико-семантичних навичок.

Володіння лексико-семантичною системою німецької мови неможливе без практичного засвоєння учнями її синонімічних засобів, без опанування вміння виділяти, зіставляти, використовувати слова, що є близькими або тотожними у мовленні за значенням, але таким, що по-різному позначають одне і те саме поняття [59]. Чим раніше учні оволодівають виражальними засобами іноземної мови, тим швидше вони зможуть удосконалити мовну компетенцію.

Що стосується мовної компетентності, то це особливе системне психологічне утворення, що містить у собі три взаємопов'язані підсистеми: 1) мовний досвід, 2) знання про мову, 3) мовну інтуїцію [28]. Функціями

мовної компетентності виступають перетворення і побудова мовного знаку з врахуванням співвідношення його семантичних, граматичних, прагматичних та стилістичних аспектів, розуміння мови.

Важливим аспектом у вивченні іноземним мов є іншомовна лексична компетенція. Вивчення іноземної мови (ІМ) в школі має на меті засвоєння великої кількості слів. Однією з цілей навчання ІМ є формування іншомовної лексичної компетенції, що є важливою умовою оволодіння іншомовною комунікативною компетенцією [33, с. 230].

Як зазначають відомі мовознавці, лексична компетенція – це здатність людини до коректного оформлення своїх висловлювань і розуміння мовлення інших, яка базується на складній і динамічній взаємодії відповідних навичок, знань та лексичної усвідомленості [41, с. 89].

Отже, вивчаючи лексичну компетенцію треба звернути увагу на її склад. Лексична компетенція включає в себе лексичні навички, знання і загальну мовну усвідомленість або здатність їх використання в усіх видах мовленнєвої діяльності. До лексичної компетенції входять лексичні навички. Лексичні навички – це навички інтуїтивноправильного розуміння і вживання іншомовної лексики на основі мовленнєвих лексичних зв'язків між слухомовленнєвомоторною і графічною формами слова та його значенням, а також зв'язків між словами [45, с. 158].

Мовленнєві лексичні навички лежать в основі усіх видів мовленнєвої діяльності. Лексичними знаннями є відображення у свідомості учня результату пізнання лексичної системи іноземної мови у вигляді поняття про цю систему і правил користування нею. До лексичних знань відносять знання: усної і письмової форм слова; їх семантики (денотативного і конотативного значень); відносної цінності слова або його здатності мати антоніми, синоніми, омоніми, пароніми, стилістичну і соціокультурну забарвленість; синтаксичної і лексичної сполучувальної цінності слова; правил словотвору (складання слів, конверсії тощо); типів словників; основних понять, пов'язаних зі структурою слова: корінь, префікс, суфікс;

схожості та/або розбіжності у лексичних системах рідної та іноземної мов [49, с. 118].

Основу лексичної компетенції складають знання словникового складу мови, що включає лексичні та граматичні елементи, а також здатність використовувати їх в мовленні. Зазначимо, що семантична компетенція учнів також заслуговує уваги. Вона полягає в знанні можливих способів вираження певного значення слова і в умінні використовувати дані способи вираження в процесі комунікації [41, с. 104].

Отже, ми визначили, що оволодіння лексико-семантичною системою німецької мови неможливе без практичного засвоєння учнями її синонімічних засобів, без опанування вміння виділяти, зіставляти, використовувати слова, що є близькими або тотожними у мовленні за значенням, але таким, що по-різному позначають одне і те саме поняття. Нашим завданням було розробити вправи, які допоможуть удосконалити мовну компетенцію учнів та допоможуть у вивченні лексичних одиниць на позначення «подяки» в німецькій мові.

3.2. Комплекс вправ і завдань як засіб формування лексичної компетенції учнів на уроках німецької мови

Спираючись на результати нашого дослідження та на викладені у підрозділі 3.1 теоретичні положення, розробили комплекс вправ і завдань задля формування та вдосконалення лексичної компетенції учнів старших класів на заняттях німецької мови, який можна використовувати як на уроках німецької мови, так й під час самостійного навчання.

Для формування лексичних навичок можна використовувати такі вправи, наприклад: імітація зразка мовлення, підстановка у зразок мовлення, його розширення, відповіді на різні типи запитань, самостійне вживання ЛО у фразі / реченні, об'єднання зразків мовлення у понадфразові єдності – діалогічну та монологічну, використання їх у мікротекстах.

Ми пропонуємо завдання на імітацію зразка мовлення, яке представлено у вигляді альтернативних запитань учителя, які вимагають коротких відповідей у вигляді нових ЛО. Тобто матеріал для відповіді учня «закладений» у запитанні вчителя.

Aufgabe 1. Дайте відповідь на запитання за зразком.

-Möchtest du einen Kaffee?

a) Nein, danke! Ich möchte keinen Kaffee.

b) Vielen Dank, aber ich möchte keinen Kaffee.

Aufgabe 2. Знайдіть якомога більше синонімічних виразів, які позначають подяку в німецькій мові. Назвіть ці синоніми і поясніть спосіб творення знайдених слів.

Aufgabe 3. Знайдіть в кожному тексті засоби вираження поняття «подяка» в німецькій мові. Замініть вживане слово, яке позначає подяку в тексті на синонім, який ви знайшли завдяки завданню 2.

Text 1

«Genosse Hauptmann», sagte er, «ich halte es, obwohl ich Sie nicht ansprechen sollte, für notwendig, Ihnen etwas zu melden. Wir standen eben draußen vor der Tür, da kam ein großer, ziemlich dicker Mann heraus. Er hatte es sehr eilig, schien mir. Er murmelte etwas vor sich hin...» Ich lächelte. «*Ja, danke schön*, Genosse Polizeimeister. Ich weiß Bescheid. Aber Sie sollten», fuhr ich fort, «sich besser an Ihre Instruktion halten und auch draußen nicht herumstehen».

Text 2

«Der Mann oben auf dem Lastwagen griff dann nach dem Sack mit den Holzklötzchen, um ihn in den Generator auszuleeren, wuchtete ihn hoch, hatte aber wohl nicht richtig zugefaßt, denn die Last geriet plötzlich ins Rutschen, setzte für eine Sekunde noch schwankend auf die seitliche Ladeklappe auf und wäre unfehlbar auf den Hof gestürzt, ihren Inhalt weit verstreudend, wenn er, Mellenthin, nicht rasch hinzugesprungen wäre. «Hoppla» rief er und hielt den Sack im Gleichgewicht. «Ich bin dir sehr dankbar für deine Hilfe», sagte der Fahrer.

Text 3

«Guten Tag, Fräulein Leisin», begrüßte Luise Klemm ihre künftige Mitbewohnerin. «Diter hat mit mir gesprochen.»

«*Ich danke Ihnen*», sagte Lore verlegen. «*Es ist wirklich sehr freundlich, daß Sie mich aufnehmen wollen*».

Text 4

«Ich bitte Sie herzlich! Genug! Genug!» rief Marion... Und Marion begann die mißlichen Verhältnisse der jüdischen Schule zu schildern... «Das Schlimmste aber ist unser Klassenraum im Keller», fuhr Marion fort, «er ist nicht so groß wie dieses Zimmer und völlig dunkel...»

Der Gauleiter verfolgte den Bericht Marions mit großer Aufmerksamkeit. Zuletzt winkte er ab, es war genug... «Ich hatte von all diesen Dingen keine Ahnung» sagte er. «Nehmen Sie ruhig die drei Räume dazu, eine ganze Etage, wenn man es Ihnen anbietet, ich habe nichts dagegen einzuwenden». «*Die Sehnde wird Ihnen von ganzem Herzen dankbar sein, Herr Gauleiter!*».

Завдання 2, 3, 4 та 5 розраховані на те, аби учні змогли виокремлювати різні види подяки. Адже, за семантичним критерієм подяка може бути прямою або посередньою, ритуальною або емоційною, вербальною або невербальною, мотивованою або немотивованою та виражену завдаки інтенціям.

Об'єднання зразків мовлення у діалогічні єдності вважається також продуктивним видом вправ, які допомагають засвоїти нові ЛО. Перед початком вправи вчитель дає вирази, які учні повинні використати в своїй роботі.

Aufgabe 4. Подякуйте за надану послугу. Використайте подані вирази та утворіть діалог.

1. Danke! 2. Vielen Dank! 3. Herzlichen Dank! 4. Schönen Dank! 5. Danke sehr! 6. Tausend Dank! Vielen Dank für die Hilfe! 7. Schönen Dank für Ihre Mühe! 8. Ich danke dir für die Einlaung! 9. Herzlichen Dank für die Blumen! 10. Ich bin dir \ Ihnen sehr dankbar. 11. Ich bedanke mich bei dir für das Geschenk 12.

Wir bedanken uns bei Ihnen für die erfolgreiche Zusammenarbeit! 13. Ich bin Ihnen zu Dank verpflichtet

Aufgabe 5. Напишіть письмо-подяку використовуючи подані вирази у вправі 4. Зразок:

Sehr geeherte Herren,
herzlichen Dank für Ihre Glückwünsche zu meinem 25-jährigen Dienstjubiläum. Ich danke Ihnen für Ihre Zukunftswünsche auch in Namen meiner Familie.

Mit freundlichen Grüßen

Unterschrift

Aufgabe 6. Позначте правильний(і) варіант(и) прямої подяки.

- A. Ich bedankte dich höflich bei ihr für die Einladung.
- B. Wie kann ich dir danken?
- C. Lass mich dir danken!
- D. Herzlichen dank für deine / Ihre Hilfe!

Aufgabe 7. Позначте правильний(і) варіант(и) посередньої подяки.

- A. **Das ist nett von dir!**
- B. Dafür bedanke ich dich (bestens)!
- C. Wie kann ich dich belohnen?
- D. Ich möchte Ihnen bedanken!

Aufgabe 8. Позначте, який текст вміщує в собі мотивовану подяку, а який немотивовану.

Text 1

«Würden Sie bitte als der zweite Zeuge fungieren", sagte der Polizist und wandte sich an die Frau, die vergessen hatte, die Tür zu schließen. «Ja» sagte die Frau. «Tausend Dank», sagte der Polizist».

Text 2

«Der Zug ratterte über ein paar Weichen. Die Wagen schlingerten. Einige Reisende fanden es lustig und lachten. Rosi verspürte Schmerzen in Rücken. Sie

schlug die Augen auf und sah, daß Erika sie anstarrte. «Wie geht's dir?"» fragte die Freundin. «Das ist sehr freundlich von dich. Ich habe geschlafen».

Text 3

Kitty wand sich zu Karel, ihre Augen hatten sich vor Ärger verdunkelt... Er spielte mit einer Zigarette. «Ich werde dir ein Buch zum Lesen holen», sagte sie und stand auf. «Danke», sagte er schwerfällig. «Bemühe dich nicht. Ich habe mich entschlossen auszugehen».

Аби правильно визначити вербальна подяка чи невербальна, потрібно завжди пам'ятати, щоб передати думки, інформацію та ідеї учасники комунікації використовують вербальну комунікацію, а от невербальна слугує для передавання почуттів та емоцій мовця. До засобів невербального спілкування належать міміка, жести, постава, тип одягу, зачіска, а також інтонація та тембр голосу. Ця вправа допоможе закріпити та виокремити чітку різницю між вербальною та невербальною подякою.

Aufgabe 9. Виберіть, який приклад виражає невербально / вербально виражену подяку.

- «Alice hustete dankbar mit ihrem privilegierten Gefühl und dieser besonderen Intimität».
- «Fabian schob ihr mechanisch einen Sessel zu und reichte ihr Zigaretten. Einen kleinen Kognak werden Sie wohl nicht verschmähen, gnädige Frau? Aus reiner Verlegenheit stellte er diese Frage. Gewiß *nicht, danke*».
- «Seine Augen öffneten sich und er schenkte mir ein schwaches Lächeln. Ich nickte dankbar».

Виконуючи завдання 6, учень має можливість більш детально ознайомитись з ритуальною подякою. Адже ритуальну подяку можливо більш зрозуміти лише на практиці.

Aufgabe 10. Оберіть варіант ритуальної подяки.

Text 1

«Die Schichtarbeiter gaben ihm zwei Schichten, um sich auszuruhen. Als Kolyasha bemerkte, dass man nicht einfach gehen kann, sondern sich

verabschieden muss, versuchte er sich daran zu erinnern, wie sich die Helden der Bücher in solchen Fällen verhalten, aber aus irgendeinem Grund erinnerte er sich nicht daran und küsste einfach das Mädchen und sagte: "Danke!" - Es stellte sich heraus, als ob in einem Geschäft eine Verkäuferin für Hering, danke, und er fügte leise, verlegen von Zärtlichkeit, hinzu: «Liebling».

Text 2

«Für einige Zeit flogen sie lautlos. Eugene hatte immer noch einen noch nie dagewesenen Anblick vor Augen - eine einsame Gestalt, die auf einem kahlen Gipfel zwischen wilden, uneinnehmbaren Felsen mit dem Wind tanzte. Julia war auch aufgeregt über das, was sie gerade erlebt hatte und fühlte eine Welle der Dankbarkeit, die über sie zu diesem fast Fremden rollte, der in einem solchen Moment in der Nähe war: «Ich spreche meine Anerkennung dir aus», fuhr sie nach einer zweiten Pause fort und unterbrach die noch nicht gestellte Frage. «Frag mich nicht warum, ich kenne mich immer noch nicht aus, aber ich denke, das ist wichtig».

Наступні завдання націлені на відпрацювання лексико-семантичних груп. Як відомо, лексико-семантичне поле складається не тільки з ядра, центра та периферій, а також важливим компонентом є лексико-семантичні групи, які в свою чергу поділяються ще на підгрупи. Виконучи ці завдання, учень має змогу активізувати знання та запам'ятати як можна подякувати в різних ситуаціях.

Aufgabe 11. Виберіть приклад, який можна віднести до лексико-семантичної групи «подяка-прохання».

A. «Fabian schob ihr mechanisch einen Sessel zu und reichte ihr Zigaretten. "Einen kleinen Kognak werden Sie wohl nicht verschmähen, gnädige Frau?" Aus reiner Verlegenheit stellte er diese Frage. Gewiß *nicht, danke*»

B. «Ich wäre Ihnen sehr zu Dank verpflichtet, wenn Sie mich ein Stück weit mitnehmen könnten».

C. «Herr Brückner sah besorgt und, wie es Peter schien, vorwurfsvoll zu ihm hin."Soll ich dich nach Hause bringen? «*Nein, danke*, Herr Bückner, es ist gar nicht weit, nur ein paar Ecken...»

D. «Also, da gibt's Kurse für Malerei, Graphik, Bildhauerei - und im Praktischen werden wir Sie schon unterbringen. Ich schicke Sie mal zu der Bauleitung vom Zwinger, Sekretariat, ich schreibe Ihnen einen Zettel. Wenn es nicht klappt, reden wir weiter. Soviel ich weiß, können Sie da anfangen, als Lehrling. Und dann melden Sie sich bei Professor Rohloff an der Akademie...» «*Vielen Dank*», sagte sie hastig und *spürte die Hand der Frau ermutigend und beruhigend in der ihren*.

Лексико-семантична група «подяка-відмова» є дуже важливою групою, адже якщо ви вмієте оперувати ЛО і ввічливо відмовляти людині, то не потрібно вигадувати щось ще. Але треба чітко знати, які вирази можуть бути використані у цій групі.

Aufgabe 12. Wählen Sie ein Beispiel, das zu der lexiko-semantischen Gruppe «подяка-відмова» gehört.

A. «Darf ich dich in der Klinik besuchen? fragte er schließlich heiser. Gewiß, darfst du. Brauchst du jetzt etwas? *Nein tausend Dank*, ich brauche nichts. Dann... dann... will ich gehen».

B. «Ich soll also weitermachen?» «Natürlich sollst du; ich will sehen, wie sich das mit deiner sonstigen Arbeit vereinbaren läßt. Vor der BGL werde ich das schon verantworten können» ... «Na, nu marsch nach Hause, ins Bett, deine Mutter wird dich schon suchen.» Heese nickte kleinlaut, aber in einer auffallenden Dankbarkeit packte er Schmollers Hand. «*Danke*», sagte er noch einmal: «*Danke schön*».

C. «Wenn Sie eine Geständige dazu überreden wollen, ihr Geständniß zurückzuziehen, da können Sie noch ziemlich lange auf Besucherlaubnis warten. Und schreiben dürfen Sie nicht, das heißt, sie bekommt Ihre Briefe nicht... gehen Sie nach Haus...»

«*Ich danke Ihnen auch*», sagt Padel sehr höflich. «*Sie haben mir wirklich einen guten Rat gegeben*».

Лексико-семантична група «подяка-вибачення» відіграє дуже важливу роль в значенні поняття «подяка». Ця вправа допоможе розширити словниковий запас учнів та виокремити вирази, які є більш актуальними для цієї групи.

Aufgabe 13. Виберіть приклад, який можна віднести до лексико-семантичної групи «подяка-вибачення».

A. «*Ich wäre Ihnen sehr dankbar, wenn Sie mir den Weg zum Bahnhof zeigen könnten*».

B. «*Wir schulden Dank und entschuldigen uns*».

C. «*Herr Kravat!*» grüßte Joseph. «*Karel! Und Sie, meine Herren! Guten Morgen!*» «*Ich bedauere*», sagte Joseph, «*daß wir nicht genügend Stühle haben für einen so zahlreichen Besuch.*» «*Guten Morgen, Herr Benda und Frau Benda*», sagte Kravat. «*Ich kann ein paar Bänke hereinbringen lassen*», schlug Lida vor. «*Danke, gnädige Frau, es ist nicht nötig*».

Aufgabe 14. Оберіть варіант поняття «подяки», склад якого виражений однокомпонентною ЛО. Укажіть, якою частиною мови представлена ЛО даного виразу.

A. Es fiel mir schwer, wieder mit Sprechen anzufangen, aber ich sagte plötzlich: «*Willst du nicht wenigstens essen?*»

«*Ja*», sagte sie, «*gib mir bitte den Teller und mach das Licht an.*» Ich stand auf ... reichte ihr auch das Glas Bier und sie sagte «*Danke*».

B. Die Tür geht ohne Anklopfen auf, sie fliegt auf, in ihr steht die ältliche Minna, gelblich, grau, trocken.

«*Danke schön, Minna*», sagt sie darum möglichst streng. «*Machen Sie bitte sofort das Abendessen zurecht*».

C. «*...ich wollte längst mit dir darüber reden. Wer ist eigentlich Fräulein Wedel? Woher kommt sie?*»

«Hannes hat sie mir empfohlen. Richtig, sie muß eine entfernte Verwandte von ihm sein. Ich glaube, sie war im Krieg bei den Heinkel-werken angestellt... ich möchte sie nicht verlieren, sie ist tüchtig und auch - soweit ich das beurteilen kann zuverlässig in der Arbeit».

«Nichts liegt vor», erwiderte Boisen. «Ich frage nur. Man muß doch schließlich wissen, mit wem man zusammenarbeitet. Besonders du als Oberbürgermeister».

«Danke für den Hinweis. Ich werde das untersuchen».

D. Sie hantierte nahe vor meinem Gesicht mit dem Tablett, weil sie mit der freien Hand eine Serviette ausbreiten wollte, und ich half ihr, indem ich die Serviette auseinanderfaltete, und roch für einen Augenblick ihre Hände: ihre Hände rochen gut. «So, bitte», sagte sie.

«Vielen Dank», sagte ich.

Наступне завдання дає змогу виокремити, якими можуть бути склади ЛО на позначення подяки.

Aufgabe 15. Оберіть варіанти поняття «подяки», склад якого двокомпонентний та укажіть, якою частиною мови представлені ЛО даного виразу.

A. Die Servierin stellte dampfenden Toast auf den Tisch und Schinken, der von dünner Schicht Speck umrandet war. Sie stellte ein silbern glänzendes Kännchen auf den Tisch und ein Glas in silbern glänzendem Untersatz. «*Besten Dank*», sagte ich.

«Bitte», sagte die Servierin.

B. «Ich danke vielmals, Herr Präsident Vatier, für diese sehr klare und ausführliche Begründung, warum es nicht sein soll, dass die dritte Geldwäscherichtlinie jetzt schon in Kraft tritt».

C. «Aber auf eins, auf eins muß ich Sie noch aufmerksam machen, Herr - Herr Rohloff', sie hob den Zeigefinger, "Fräulein Karla kann auch was, da können Sie sich drauf verlassen, die hat das Zeug dazu, da beißt die Maus keinen Faden ab!»

«*Schönen Dank*, Frau Krawende, es schmeckt großartig - aber Sie sollten doch vorhin zu Pleyers hinunterkommen, des Einweckens wegen...»

D. «Es gefällt mir, ich möchte versuchen, die Partie des Tenors zu improvisieren» - und der Cavaliere stand schon da und schlug mit dem Zeigefinger den ersten Ton an.

«Machen Sie den Bariton, Maestro! Oh! Ohne Komplimente. Es wird dunkel, aber hier oben sieht man noch genug. Beginnen wir!» Noch als es aus war, hatte der Kapelmeister die Miene des Lauschens. Endlich sah er, rosig lächelnd, auf.«*Cavaliere, ich danke Ihnen. Sie haben mich heute glücklich gemacht*»

Завдання 13 активізує вивчений матеріал та дає змогу виокремити вирази на позначення подяки та їх компонентний склад.

Aufgabe 16. Розподіліть вирази за групами: herzlichen Dank, Danke schön, vielen Dank, Danke vielmals, Danke tausendmal, Dank abstaten, aussprechen, Dank sagen, Dank/Dankbarkeit schulden, Dankbarkeit zeigen, Dank haben, Dankbarkeit ausdrücken, tiefe Dankbarkeit empfinden.

Вираження поняття подяки з компонентним складом «прикметник(прислівник)+іменник»	Вираження поняття подяки з компонентним складом «іменник (з прикметником) + дієслово»

Aufgabe 17. Визначте, яким засобом виражена подяка (прикметник+іменник, іменник+прислівник, іменник+займенник, іменник+дієслово, дієслово, вираз та ін.).

1.«Würden Sie bitte als der zweite Zeuge fungieren", sagte der Polizist und wandte sich an die Frau, die vergessen hatte, die Tür zu schließen. «Ja» sagte die Frau. «Tausend Dank», sagte der Polizist».

2.«Der Zug ratterte über ein paar Weichen. Die Wagen schlingerten. Einige Reisende fanden es lustig und lachten. Rosi verspürte Schmerzen in Rücken. Sie

schlug die Augen auf und sah, daß Erika sie anstarrte. «Wie geht's dir?"» fragte die Freundin. «Das ist sehr freundlich von dich. Ich habe geschlafen».

3.«Die Schichtarbeiter gaben ihm zwei Schichten, um sich auszuruhen. Als Kolyasha bemerkte, dass man nicht einfach gehen kann, sondern sich verabschieden muss, versuchte er sich daran zu erinnern, wie sich die Helden der Bücher in solchen Fällen verhalten, aber aus irgendeinem Grund erinnerte er sich nicht daran und küsste einfach das Mädchen und sagte: «Danke!» - Es stellte sich heraus, als ob in einem Geschäft eine Verkäuferin für Hering, danke, und er fügte leise, verlegen von Zärtlichkeit, hinzu: «Liebling».

4.Sie fragten mich, ob ich zum Schluss noch etwas sagen möchte? Ich wusste, dass ich mich abschließend bedanken musste. Je wärmer desto besser. Und ich sagte: - Vielen Dank an alle Lehrer, die mir viel beigebracht haben. Vielen Dank an meinen Anführer, Juri Timofeevich, der mir vertraut hat. Vielen Dank an Evgeny Vasilievich Chemogurov, der immer da war».

5.«Ich möchte - spät, aber nicht zu spät - dem Herrn Berichtstatter Dank abstatten für die viele Arbeit und insbesondere auch dafür, dass er seiner ersten Versuchung widerstanden hat».

6.«Ich möchte Kommissar Fischler zunächst für die Beantwortung der mündlichen Anfrage unseres Ausschusses Dank sagen».

7.«Ich möchte ihr ganz herzlich Dank sagen für diesen Beitrag zum heutigen Thema».

8.«So zeigt man echte Dankbarkeit».

8.«Bitte entschuldigen Sie die Unannehmlichkeiten die Ihnen dadurch entstanden sind und haben Sie vielen Dank für Ihr Verständnis und Ihre Geduld».

10.«Ich möchte unseren Mitarbeiterinnen und Mitarbeitern, die unser Unternehmen so erfolgreich gemacht haben, meine Dankbarkeit ausdrücken».

Реакції-репліки є важливим елементом подяки. Знання їх дад зможу більш професійно оперувати ЛО та розпізнавати варіанти правильних відповідей до різних типів подяки.

Отже, розроблений нами комплекс вправ та завдань дає учням уявлення про те, якими лексичними засобами можна висловлювати «подяку», що, на нашу думку, сприятиме розширенню словникового запасу учнів та вдосконаленню їхньої лексичної компетенції.

Висновки до розділу 3

В третьому розділі ми зробили наступні висновки.

Виходячи з досвіду провідних науковців та методистів, для успішного вивчення іноземних мов в школі діти старшого шкільного віку мають на достатньому рівні володіти лексичною системою мови, комунікативними вміннями та навичками актуалізації слів, а також виявляти певний рівень розвитку лексико-семантичних навичок.

З'ясували, що основу лексичної компетенції складають знання словникового складу мови, що включає лексичні та граматичні елементи, а також здатність використовувати їх в мовленні. Зазначимо, що семантична компетенція учнів також заслуговує уваги. Вона полягає в знанні можливих способів вираження певного значення слова і в умінні використовувати дані способи вираження в процесі комунікації.

Спираючись на досвід учених, педагогів, методистів, а також результати нашого дослідження, розробили комплекс вправ та завдань для формування та вдосконалення лексичної компетенції учнів старших класів. Запропоновані нами вправи і завдання спрямовані на розширення та активізацію словникового запасу учнів. Завдання можуть бути використанні на заняттях німецької мови або для організації самостійної роботи учнів.

ВИСНОВКИ

У процесі виконання кваліфікаційної роботи поставленої мети було досягнуто. Усі завдання сформульовані напочатку дослідження було вирішено, теоретичні та практичні результати узагальнено.

Аналіз наукових праць дозволив схарактеризувати семантичні та структурні особливості лексичних одиниць на позначення «подяки» в сучасній німецькій мові.

Було визначено, що лексико-семантичне поле – це ієрархічна структура великої кількості лексичних одиниць, об'єднаних загальним значенням, які відбивають у мові певну понятійну сферу.

У межах нашої роботи з'ясували, що у структурі лексико-семантичного поля виділяють:

1. Ядро, елементи якого володіють повним набором ознак, що визначають дане угруповання.
2. Центр поля, що складається з одиниць, які мають інтегральне, спільне з ядром і між собою значення.
3. Периферія поля, що містить одиниці, найвіддаленіші за своїм значенням від ядра. Периферійні слова характеризуються найменшою частотністю. Вони деталізують та конкретизують основне значення поля.

Визначили, що до найважливіших складових компонентів лексико-семантичного поля відносять лексико-семантичні групи слів. Спираючись на результати дослідження цієї теми, визначили, що «лексико-семантична група» може позначити будь-семантичний клас слів (лексем), об'єднаних хоча б однією загальною лексичною парадигматичною семою або хоча б одним загальним семантичним множитком.

З'ясували принципи розширення лексико-семантичного поля. До принципів розширення ЛСП відносяться: ономасіологічний, семасіологічний принцип, принцип узуальності, граматичної неоднорідності, семемної неоднорідності та принцип семної ієрархії. Критерії виділення одиниць для розширення ЛСП такі: понятійний (семантико-логічний), денотативний,

лексичний, семантичний, лексико-граматичний, сигтагматичний та стилістичний критерії.

Визначили сутність поняття «подяка». Подяка – це почуття вдячності за послугу, допомогу, зроблене добро; вияв цього почуття. Було визначено види подяки. «Подяка» може мати бути: пряма та посередня; ритуальна (етикетна) й емоційна (особисто значуща); вмотивована та невмотивована; вербальна та невербальна; подяка, за допомогою інтенцій.

Під час аналізу компонентного складу засобів вираження подяки, було визначено, що існують однокомпонентні, які представлені дієсловом *danken*; двокомпонентні, які складаються з таким компонентів як іменник (з прикметником) + дієслово, або іменник + прикметник, може бути іменник + прийменник та іменник + займенник. Трьохкомпонентні та багатоконпонентні ЛО, до складу яких входять прикметник+іменник+дієслово або іменник+ прийменник + дієслово.

Виявили семантичні особливості лексичних одиниць на позначення подяки і виокремили такі семантичні групи як «подяка – прохання»; «подяка – відмова»; «подяка – вибачення». У межах лексико-семантичних груп виділили декілька мікрогруп: «подяка за комплімент», «щира подяка», «подяка за допомогу чи надання послуг», «подяка за дорученням».

Ми визначили, що ядро лексико-семантичного поля «подяка» складається з дієслова *danken* та іменника *Dank*. Близню та дальню периферію утворюють вирази, які є більш індивідуальними одиницями, найвіддаленіші за своїм значенням від ядра.

Практичне використання результатів дослідження представлено в розробленому комплексі вправ і завдань задля формування і вдосконалення лексичної компетенції учнів старшої школи, який може бути застосований як на заняттях німецької мови, так й під час самостійної роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамов Б.А. Синтаксические потенции глагола (в сопоставлении с потенциями других частей речи) / Б.А. Абрамов // Филологические науки. – 1966. – № 3. – С. 34-44.
2. Андреева В.К. Типы глагольных лексико-семантических вариантов и их системные отношения [Текст] / В.К. Андреева: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук: 10.02.19. – Одесса, 1981. – 21 с.
3. Ахманова О.С. Очерки по общей и русской лексикологии / Ольга Сергеевна Ахманова. – М.: Учпедгиз, 2009. – 295 с.
4. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / Ольга Сергеевна Ахманова. – Москва : Энциклопедия, 1966. – 608 с.
5. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Шарль Балли. – М.: УРСС, 2001. – 415 с.
6. Белодед О.Р. Структурно-семантические и коммуникативно-прагматические особенности высказываний благодарности (на материале современного английского языка) [Текст] / О.Р. Белодед: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук: 10.02.19. – Киев, 1990. – 70 с.
7. Бердникова А.Г. Концепт благодарность в русской языковой картине мира. / Проблемы интерпретационной лингвистики: Межвузовский сб. науч. тр. Новосибирск, 2000. – 178 с.
8. Берест Т.М. Сучасна українська літературна мова (культура мовлення і практична стилістика): Консп. лекц. для студ. філол. ф-тів / Тетяна Миколаївна Берест. – Х.: Вид-во НУА, 2004. – 82 с.
9. Богданов В.В. Деятельностный аспект семантики / Прагматика и семантика синтаксических единиц. / Сб. науч. тр. – Калинин, 1984. – 88 с.
10. Богданов В.В. Классификация речевых актов. / Научн. сб. – Калинин: 1989. – 140 с.

11. Бондарко А.В. О грамматике функционально-семантических полей / А.В. Бондарко // Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. – Москва : Наука, 1984. – Т. 43. – № 6. – С. 492-503.
12. Васильев Л.М. Современная лингвистическая семантика / Леонид Михайлович Васильев. – М.: Высшая школа, 1990. – 176 с.
13. Вердиева З.Н. Семантические поля в современном английском языке / Земфира Надировна Вердиева. – М.: Высшая школа, 2013. – 120 с.
14. Виноградов В.В. Избранные труды. Лексикология и лексикография / Виктор Владимирович Виноградов. – Москва : Наука, 1977. – 312 с.
15. Виноградов В.В. Основные типы лексических значений слова / Виктор Владимирович Виноградов. – Москва : Избр.труды, 1977. – 140 с.
16. Герасимова О.И. О типах значений косвенных высказываний. / Прагматические и семантические аспекты синтаксиса. / Сб. науч. тр. – Калинин, 1985. – С.150–157.
17. Городецкий Б.Ю. К проблеме семантической типологии / Борис Юрьевич Городецкий. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1969. – 564 с.
18. Денисова П.Н. Лексика русского языка принципы ее описания / П.Н. Денисов. – Москва : Русский язык, 1980. – 253 с
19. Долгих Н.Г. Теория семантического поля на современном этапе развития семасиологии / Н.Г. Долгих. // Научные доклады высшей школы : Серия: Филологические науки. – 1973. – Вып. 1. – С. 89–98.
20. Долгих Н.Г. Теория семантического поля на современном этапе развития семасиологии / Научные доклады ВШ // Филологические науки. – 1973. – №1. – С.89–99.
21. Жгенти М.В. Семантическое поле как принцип исследования словесных значений: Автореф. дис. канд. филол. наук: 10.02.19/ ТГУ – Тбилиси, 1983. – 26 с
22. Жилко Ф.Т. Про семантичні поля української мови / Ф.Т. Жилко // Українська мова і література в школі. — 1972. – № 12. – С. 25-32.

23. Имас А.В. Выражение благодарности в немецком языке (на материале литературных и лексикографических источников с XVII по XX вв.) [Текст] / А.В. Имас: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук: 10.02.19. – Тверь, 2001. – С. 90-102.
24. Караулов Ю.Н. Структура лексико-семантического поля / Ю.Н. Караулов // Филологические науки. – 1972. – № 1. – С. 57-68.
25. Кирьян А.Д. Градация как основа классификации лексики // Вопросы лексической семантики / Отв. ред. Л.А. Новиков. – М., 1980. – 160 с.
26. Кобзева И.М. Лингвистическая семантика: учебник / Ирина Михайловна Кобзева. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 352с.
27. Кокорина С.В. Модальные частицы как прагмемы в системе речи (на материале литературных диалогов современного немецкого языка). Автореф. дис.кан. филол.н., Барнаул, 2002. – 20 с.
28. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства : підр. для студентів філолог.спец. вищ. навч. закладів / М.П. Кочерган. – Київ : Академія, 2001. – 368 с.
29. Кочерган М.П. Лексико-семантична система / М.П. Кочерган // Українська мова : Енциклопедія / редколегія : В.М. Русанівський (співголова), О.О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – К. : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – 720 с.
30. Кузнецов А. М. Поле / А.М. Кузнецов // Языкознание : Большой энциклопедический словарь / главный редактор Н. В. Ярцева. – М. : Научное издательство «Большая Российская энциклопедия», 1998. –400 с.
31. Кузнецов А.М. Структурно-семантические параметры в лексике: на материале английского языка / Анатолий Михайлович Кузнецов. – М.: Наука, 2007. – 160 с.
32. Кузнецова А.И. Понятие семантической системы языка и методы её исследования / Ариадна Ивановна Кузнецова. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1963. – 60 с.

33. Ларина Т.В. Категория вежливости и стиль коммуникации. Сопоставление английских и русских лингвокультурных традиций / Т.В. Ларина. – М.: Рукописные памятники Древней Руси, 2009. – 507 с.
34. Маслов, Ю.С. Введение в языкознание [Текст] / Ю.С. Маслов. – М.: Высшая школа, 1975. – 248 с.
35. Михайлов, Л.М. Коммуникативная грамматика немецкого языка [Текст] / Л. М. Михайлов. – М.: Высшая школа, 1994. – 255 с.
36. Помпаева Г.В. Понятие «поля» в современных лингвистических исследованиях / Г.В. Помпаева // Гегэрлт. – 2005. – № 1,2. – С.124–127.
37. Попова З.Д. Полевые структуры в системе языка / Зинаида Даниловна Попова. – Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 1989. – 200 с.
38. Порциг В. Членение индоевропейской языковой области / Вальтер Порциг. – М.: Прогресс, 1964. – 331 с.
39. Рубцов И.Н. Семантические поля как способ реализации языковых картин мира / И.Н. Рубцов // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2008. – Вып. 60. – С. 231-236. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/semanticheskie-polya-kak-sposob-realizatsii-yazykovykhkartin-mira>
40. Русанівський В.М. Структура лексичної і граматичної семантики / Віталій Макарович Русанівський. – К.: Наукова думка, 1988. – 240 с.
41. Семчинський С.В. Загальне мовознавство / Станіслав Володимирович Семчинський. – К.: Вища школа, 1988. – 328 с.
42. Скворцов О.Г. Методы исследования лексических систем / Олег Георгиевич Скворцов. – Екатеринбург: Изд-во АМБ, 2001. – 142 с.
43. Словник української мови – академічний тлумачний словник // Том 4. – 1973.
44. Словник української мови: В 11-ти т. / Редкол. : І.К. Білодід та ін. – Київ : Наукова думка, 1979 – Том 2 – 658 с.
45. Стернин И.А. Лексическое значение слова в речи / Иосиф Абрамович Стернин. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1985. – 171 с.

46. Стернин И.А. Проблемы описания вежливости как коммуникативной категории / И.А. Стернин // Коммуникативное поведение. Вежливость как коммуникативная категория. – Воронеж, 2003. – Вып. 17. – С. 22-47.
47. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
48. Тарасенко, Т.В. Этикетные жанры русской речи: благодарность, извинение, поздравление, соболезнование [Текст] / Т.В. Тарасенко: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук: 10.02.19. – Красноярск, 1999. – 18 с.
49. Уфимцева А.А. Лексическое значение. Принцип семиологического описания лексики / Анна Анфилофьевна Уфимцева. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – 240 с.
50. Уфимцева А.А. Опыт изучения лексики как системы (на материале англ. яз.) / Анна Анфилофьевна Уфимцева. – М.: Сер. Лингвистическое наследие XX века, 2004. – 288 с.
51. Филин Ф.П. О лексико-семантических группах слов / Ф.П. Филин // Езиковедски иследвания в чест на акад. Ст. Мла. – София, 1958. – С. 537–538
52. Формановская Н.И. Культура общения и речевой этикет / Н.И. Формановская. – Москва: ИКАР, 2005. – 234 с.
53. Формановская Н.И. Речевой аспект: русско-немецкие соответствия: справочник / Н.И. Формановская. – Москва : Высшая школа, 1991. – 192 с.
54. Фролова, И.Е., Григорьев, И.В. Формально-семантические и коммуникативные характеристики речевых формул благодарности [Текст] / И. Е. Фролова, И. В. Григорьев. - Харьков, 1999. – 15 с.
55. Шафиков С.Г. Теория семантического поля и компонентной семантики его единиц / С.Г. Шафиков. – Уфа: Изд-во Башк. ун-та, 1999. – 88 с.
56. Шмелёв А.Д. Языковая концептуализация мира / А.Д. Шмелёв, Т.В. Булыгина. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. – 576 с.
57. Шмелев Д.Н. Очерки по семасиологии русского языка / Дмитрий Николаевич Шмелев. – М.: Просвещение, 1964. – 244 с.

58. Щур Г.С. Теория поля в лингвистике / Георгий Семенович Щур. – М.: Наука, 1974. – 256 с.
59. Яворская Г.М. Лексико-семантическая типология в синхронии и диахронии: Монография / Галина Михайловна Яворская. – К.: Наукова думка, 1992. – 112 с.
60. Duden Deutsches Universalwörterbuch [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.duden.de>. – Назва з екрана.

СПИСОК ІЛЮСТРОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

61. Boll, H. Erzählungen und Aufsätze [Text]/H. Boll. – Berlin: Verlag Progress, 1968. – 366 s.
62. Boll, H. Und sagte kein einziges Wort [Text] / H. Boll. – Moskau: Verlag für die fremdsprachige Literatur, 1963. – 316 s.
63. Bredel, W. Ein neues Kapitel [Text] / W. Bredel. – Berlin: Aufbau – Verlag, 1963. – 467 s.
64. Brinkmann, J. Frank Mellenthin [Text] / J. Brinkmann. – Leipzig: Paul List Verlag, 1965.-680 s.
65. Erpenbeck, F. Aus dem Hinterhalt [Text] / F. Erpenbeck. – Berlin: Verlag das neue Berlin, 1972. – 287 s.
66. Fallada, H. Wer einmal aus dem Blechnapf frißt [Text] / H. Fallada. – Berlin: Aufbau Verlag, 1967. - 665 s.
67. Feuchtwanger, L. Erfolg [Text] / L. Feuchtwanger. – Berlin: Aufbau Verlag, 1954. – 807 s.
68. Feuchtwanger, L. Narrenweisheit [Text] / L. Feuchtwanger. – Greinverlag zu Rudolstadt, 1961. – 471 s.
69. Harkenthal, G. Liebe ist mehr... [Text] / G. Harlcenthal. – Berlin: Buchverlag der Morgen, 1966. - 336s.
70. Heym, S. Die Augen der Vernunft [Text] / S. Heym. – Leipzig: Paul List Verlag, 1961. –671 s.

71. Jakobs, K. Die Interviewer [Text]/K. Jakobs. - Berlin: Verlag das neue Berlin, 1973.-277 s.
72. Jakobs, K. H. Eine Pyramide für mich [Text] / K. Jakobs. – Berlin: Verlag das neue Berlin, 1971.-243 s.
73. Kellermann, B. Das blaue Band [Text] / H. Kant. – Berlin: Verlag das neue Berlin, 1982.-351 s.
74. Kellermann, B. Totentanz [Text] / B. Kellermann. – Berlin: Aufbau – Verlag, 1960.-382 s.
75. Klein, E. Salz der Gerechtigkeit [Text] / E. Klein. – Berlin: Aufbau – Verlag, 1963.-342 s.
76. Kleist. [Text]: Novellen / Kleist. - Leipzig: Philipp Reclam jun., 1958. – 460 s.
77. Mann, H. Die kleine Stadt [Text]/H. Mann. - Berlin und Weimar: Aufbau Verlag, 1971. – 411 s.
78. Rauchfuß, H. Wem die Steine Antwort geben [Text]/H. Rauchfuß. – Halle (Saale): Mitteldeutscher Verlag, 1956. – 396 s.
79. Reimann, B. Die Geschwister [Text] / B. Reimann. – Berlin und Weimar: Aufbau Verlag, 1964. – 253 s.
80. Remarque, E. M. Im Westen nichts Neues [Text] / E. M. Remarque. – Berlin und Weimar: Aufbau Verlag, 1975. – 267 s.
81. Zinner, H. [Text]: Erzählungen / H. Zinner. – Berlin: Buchverlag der Morgen, 1975. – 280 s.
82. Zweig, A. Einsetzung eines Königs [Text] / A. Zweig. – Berlin: Aufbau-Verlag, 1962. – 498 s.
83. Zweig, A. Die Feuerpause [Text]/A. Zweig. – Berlin: Aufbau – Verlag, 1963. – 438 s.